

NYELVÉSZETI FÜZETEK

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

53

KOSSUTH LAJOS A SZÓNOK

IRTA

DÉNES SZILÁRD

BUDAPEST

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1908

ÁRA EGY KORONA.

NYELVÉSZETI FÜZETEK

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

53.

KOSSUTH LAJOS A SZÓNOK

IRTA

DÉNES SZILÁRD

BUDAPEST, 1908

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

I. FEJEZET.

A magyar politikai szónoklat Kossuth korában.

A magyar politikai szónoklat teljes fejlődése ismeretlen. Az országgyűlésen elhangzott beszédek csak 1832-ben kezdték a napló számára feljegyezni. Bár a feljegyzések gyorsírással készültek, mégsem voltak a leghívebbek. Pl. Beöthy Ödönnek kortársaitól sokat magasztalt szónoki nagyságát az emlékekből korántsem lehet elképzelni. Igen gyorsan beszélt, úgyhogy a gyorsírók sem tudták követni. Beszédei emiatt meglehetősen fogyatékosan, szakadozottan maradtak fenn.

Ha tehát itt-ott nem hívek is a feljegyzések, kíséreljük meg s alkossunk képet a Kossuthot megelőző s vele egyidejű szónokokról.

Olvasásukkor első sorban is meglep bennünket a beszédek tisztes, méltóságos hangja. Nincs semmi, ami a komoly hangulatot rontaná. Alacsony humor, vagy póriasság nem zavarja a tiszta benyomást.

Ez a komoly, méltóságos hang a római szónokok hatása. Szónokaink ugyanis római műveltségűek voltak. Dessewffy Aurél pl. nem csak azt kívánja, hogy a magyar közügyekre is alkalmazzuk Cicero híres mondását, hogy t. i. *salus publica suprema lex esto*, hanem bizonyos ősi szokásnak fenntartását a *köztársaság* érdekében kívánja.

De nem ilyen aprólékos adatok felsorolásával akarom a római hatást igazolni. Hiszen természetes dolog, ha egyszer a tárgyalás

nyelve jó ideig latin volt, a klasszikus szónoki irodalomnak is kellett hatnia. Egész Kölcseyig azonban, ha érezhetni is klasszikus hatást, nem lehet észrevenni, hogy valamelyik szónokunk egyik klasszikus elődjét mintaképül is vette volna. Kölcsey az első, kin Cicero *komoly* tanulmányozásának jelei mutatkoznak. Mivel pedig Kölcsey Kossuthnak is egyik mestere volt, az ő szónoki stílusán is megérzik Cicero hatása.

Kölcsey révén tehát a rómaiak szónoki iránya hatott ékes-szólásunkra.

Kölcsey ugyan görögül is jól tudott s bizonyára Demoszthenesznek szónoki kiválóságait is jól ismerte. Gazdag költői kedélyének azonban jobban megfelelt a Cicero-féle irány. Jobban kedvelte a Cicero színes nyelvét, a pontosan kikerekített körmondatokkal telt stílust, mint Demoszthenesz komorságát.

Kossuth is gazdag nyelvű, költői képzeletű szónok; az ő természete is alkalmasabb a cicerói hatásnak, mint a demoszthenesziné befogadására.

Ha most már szemügyre vesszük az egyes szónokokat, látni fogjuk, hogy egy és más tekintetben legtöbbjüknek megvan a maga erős tulajdonsága, hanem azért sok sajátságukon a nehézségekkel való küzdés is megérzik.

Pl. Kölcsey n.ilyen messze van még Kossuthnak később ismertetendő közvetlenségétől. Sok helyütt azt hiszi, hogy a szónok feladata ugyanaz mint az értekezőé. Innen magyarázható, hogy beszéd közben pontosan számot ad a használt forrásművekről.

Teleky László gróf egyik 43-iki beszédében azt akarja bizonyítani, hogy a protestáns dogmák nem tiltják meg papjaiknak a katolikusokkal való házasságot. A bizonyítás emigyen történik:

Nem azért, mintha nagy fontosságot látnék benne, csupán csak arra nézve, hogy az igazság kivilágosodjék és a protestáns elveknek némileg igazolására kívánom azt kijelenteni, miként teljességgel nem áll az, hogy a protestánsok dogmái papjaikat a vegyes házasságtól tiltanák; — hiszen a pesti református ekkleziának egyik papja Kleymann úr, ki csak kevés évvel ezelőtt holt meg, vegyes házasságban élt! — miről már azért is bizonyos tudomásom van, mivel leánya — ki katolika volt — nálunk növekedett; azonkívül a dunántúli református szuperintendenciában is van Szentgyörgyvölgyén, Zala megyében egy pap és a tiszamelléki református szuperintendenciában iszaujhelyen egy Kovács nevű lelkész, kik szintén vegyes házasságokban élnek s ezek közül az utóbbi asszesszornak is megválasztatott;

ilyes adatokra én egyébiránt kevés fontosságot teszek, csak — mint mondám — igazolásunkra hoztam fel — s miután itt, mint diéta tagjai, úgy szólunk, csak egy szempont lehet reánk nézve eldöntő: a státus javának szempontja. (T. 403)*

Vagy Beöthy Ödön érthetetlennek találja, hogyha minden kis társaságnak, így a lóverseny egyesületnek is, megvan a maga jegyzőkönyve, melyet nyilvánosságra lehet bocsátani, mért ne lehetne a kerületi üléseken történeteket is közzétenni.

De minden érvelő gyengesége mellett is, nagy szónoki kincsei voltak Beöthynek. A természet kitűnő humorral, szatirikus érzékkel s rögtönző képességgel áldotta meg. Nyelve pedig tősgyökeres biharinyelv volt, mely azonban át-átcsapott az áradozásra s miben sem különbözött a társalgás nyelvétől.

Beöthy humora mellett, Szentkirályi gúnyja s eleven szatirája is sokszor küzdelembe szállott az ellenzék elveiért. Beszédei- nek azzal igyekezett határozott kerektséget adni, hogy befejezésében a kiinduló ponthoz tért vissza. De hiányzott belőle az, amit minden szónoktól megkívánunk: az erős meggyőződés. Szentkirályi olykor beszédközben dönti el, mi a helyes, s igen nagy küzdelmet folytat az érvek és ellenérvek megfontolásakor. Stílusa tiszta, érthető s könnyed; nem csoda ha a királyi leiratok ellen imígy fakad ki: Az ember tulajdonkép még a konklúziókat sem tudja kivenni, nemhogy az ideát, mely benne lakzik, felfoghatná. (T. 288.)

Általában véve nemes egyszerűséggel, igaz érveléssel s meghatottsággal szokott szólni.

Bezerédj Istvánt magyar Demoszthenesznek nevezték kortársai. Természetes, hogy abból a pár beszédből, ahol olykor könnyen hozzá lehet férni, nem igen tudjuk szónoki nagyságát elképzelni. Azt minden esetre érezzük, hogy beszédei szívből jövő szavak. Mint Csengery mondja, néha érzelmeit is okok gyanánt hirdette. Beszédközben igyekezett az elnyomottak viszonyaiba helyezkedni s azon volt, hogy hallgatói is oda képzeljék magukat.

Innen van, hogy stílusa lírai, hangulatos, nem tömör s mondatai szélesen folyók. Gazdag szókincse olykor áradozóvá teszi. Különben szónokiasságnak, pompának vagy kimértségnak semmi nyoma sincsen.

* Az első fejezetben foglalt idézetek nagyrészt a Toldy István művében, A m. politikai szónoklat kézikönyvében közölt beszédekből valók. Röviden 7-vel jelölöm. Második kötetét 7. II.-vel,

Klauzál Gábor is minden szépért, jóért buzgó lélek. Az ő beszédei sem cicomásak s minden retorikai dísz nélkül valók. Szónoklatait ilyen egyszerű, de hatásos szavakkal szokta befejezni:

Azzal fejezem beszédemet, hogy a műveltség alacsony fokán látom azon embert, ki akkor érzi magát szabadnak, ha skláv is van a világon; én szabad embernek azt nevezem, ki azt kívánja, hogy minden ember szabad legyen, hogy ne legyen körülé és mellette oly ember, ki őt a törvénynek igazságtalanságára emlékezteti. (T. 123.)

Kossuthnak egyik legnagyobb ellenfele, kivel igen sok hirlapi vitát folytatott: Dessewffy Aurél volt. Erős szerkezeti érzékel megáldott, rögtönző szónok. Könnyen észre lehet venni, hogy milyen gazdag s kifejező nyelve van; mindenütt kifogástalan tiszta és magyaros. A vitatkozásnak igen nagy kedvelője. Már első megyei fellépésekor is szembe kerül Kossuthal. Nem annyira az ellenfél gyengéit keresi, mint inkább igyekszik a maga állításának igazolására nyomós érveket csoportosítani. Vitatkozása ép oly finom hangon folyik, mint Kossuthé. A gúnynak igyekszik élet venni s az ilyen hangú szónoknak is komoly, méltóságos szavakkal felel. Pl. A szólásszabadságról szóló beszédében ilyen szavakat intéz Batthyány Lajos grófhhoz:

A méltóságos gróf úr az állhatatosságot, mellyel ezen tábla többsége elveihez ragaszkodik, makacsságnak nevezte; — én méltányosabb akarok lenni s férfias szilárdságnak nevezem azt a lelkesedést, mellyel a méltóságos gróf úr ön-elveit védi. (T. 429.)

A magyar öntudatra ébredt mágnsok között többen is voltak, akik közpályára lépésük idején, még csak töredezzve beszéltek magyarul. Az ellenzék jeles vezére, az első felelős magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos is eleinte németül szerkesztette beszédeit s úgy fordította magyarra. A nyelvvel való küzdelme mindvégig meglátszik beszédein. Az itt következő idézet egy 43.-i szónoklatából való:

[A magyar kath. klérus] várt... míg melléje állt az annyi félét oltalma alá vevő úgynevezett alkotmányos kormány, és leszállt a fizikai és morális akadályozás szubdivíziója szubtilitásaig. (T. 387.)

Egyébként azonban határozott hangú szónok s kérlelhetetlen, erős logikájú előadó.

A Kegyenc ismerői jól tudják, hogy a Teleki László stílusa sem ment az idegenszerűségektől. Nyelvi készsége nem haladja túl koráét, de viszont alul sem marad rajta. Különösséget, stílusbeli pontatlanságot gyakran lehet nála találni.

Beszédeiből kitetszik, hogy logikus fő, biztos következtető tehetség, szeret vitatkozni s igen könnyedén cáfol. Egy 1843.-iki beszédében Apponyi Györggyel így vitáz: Azt hallottam, hogy ezen dolognak felküldését csak egy frakció kívánta, kérdem, mi azon frakció? felelet: a nemzet! (T. 409.)

Széchenyi István gróf, mint Kemény írja, sose vetett súlyt munkásságának szónoki ágára. Beszédére nem készült, még csak a vázlatot sem állította össze. Így azután megesik, hogy idézni akar s nem jut eszébe a kívánt verssor. Máskor keresi a kellő kifejezést s míg el nem találja, *hogy mondjam, nem is tudom, hogy mondjuk*-féle közbevetésekkel igyekszik magán segíteni.

A nyelvvel nem tudott könnyen bánni; olykor valósággal istenhez fohászkodik, hogy jól értsék szavait.

De máskülönben az érelemre sose akart hatni. Ha lelkesedik is valamiért, szavain nem érzik a lelkesedés tüze. Hallgatóságát úgyszólván mibe se vette. Ha mormogtak, vagy nem-tetsző közbeszólásokat tettek, visszavágott jó erősen, vagy pedig nyomatékosan megismételte az ellenzést keltő szavakat.

Maga is elismerte, hogy nem mindenben jár a t. úton. Nem szívesen hallatta véleményét, ha sérelmi kérdést tárgyaltak, de annál nagyobb buzgalommal vett részt gyakorlati dolgok tárgyalásában. A maga igazáért mindig a legerélyesebben küzd. Többször inkább vitatkozik, semhogy fejtegetne. Az ügyes vitázás t. i. szónoki erősségei közé tartozik. Ellenfelének a legkiméletlenebbül odavágja cáfoló szavait.

Példáinak, hasonlatainak megválasztásából kitetszik a különöst kedvelő természete. Egyszer pl. egy anekdótát hoz fel annak igazolására, hogy mennyire buzdító a siker a munka folytatására. Elbeszéli, hogy az Árpád nevű gőzös a Dunán zátonyra került. Másképp nem lehetett a helyéből kimozdítani, csak úgy, hogy jó hosszú köteleket akasztottak belé s így fogtak be vagy 100 lovat. Eleinte hiába rugaszkodtak neki a lovak; egyszerre azonban mégis megmozdították a hajót. Amint ezt megéreztek, minden erejüket megfeszítették s »a sükernek semmi ellent nem állhatott. »Ha ilyen oktan állat érzi a sükert és minden erejét megfeszíti, hát az ésszel bíró embernek — a magyarnak — midőn a sükert látja, annak kivívására mi állana ellent?!« (T. 52.)

Vagy lássunk egy hasonlatát: Mindjárt úgyszólván ebéd nélkül konfektet, csemegéket rakni fel az asztalra, némi célelniség volna! (T. 61.)

Nyelvében sok a darabosság s a nehézkesség. Széles körmondatokban beszél, melyekben 4—5 közbeszúrás is van. A közbeszúrásnak ilyen eseteit gyakran megtaláljuk nála: Az ember nagyon szereti elkerülni a munkát . . . és ahhoz, mi által azt nélkülözheti, ragad. (T. 51.) A szórend ellen is gyakorta szokott vétséget elkövetni.

Eötvös József is a rögtönző szónokok sorába tartozott. Beszédei nyugodt, csendes folyásúak, melyeknek nyelvébe minél kevesebb költőiség vegyül. Gondolatokban azonban igen gazdagok, s eszméi szélesen folyó, nagy körmondatokban fejeződnek ki.

Szónoklataiban logikus főnek bizonyul. Számszerint sorolgatja a teendőket s érveit is külön pontokba szedegetve, emígyen számlálgatja:

Én a tek. KK és RR által a papi körlevelek megsemmisítésére nézve tett indítványt tehát nem pártolom, — nem pedig azért: mert 1.-ször nem tartom ezt szükségesnek, — 2.-szor: nem célirányosnak, — 3.-szor: nem törvényesnek. (T. 327.)

Tárgyának minden beszédében igyekszik fontosságot tulajdonítani. Mindig megtalálja azt a szempontot, mely a kérdéses ügyet minden más teendő közül kiemeli.

A zsidó emancipációról szóló beszédében így kelt érdeklődést: Mindazon következetlenségek között, melyeket korunkban a haladási s úgynevezett konzervatív elveknek vilája szüle, nincs talán egy, mely inkább szemünkbe tűnjék, mint az, mely a zsidók állapota körül Európának sok részeiben még létezik. (T. 307.)

A magyar nyelv ügyében mondott szónoklatában a captatio benevolentiae emígyen hangzik: S hogyha valami, bizonyosan ez azok közé tartozik, melyeknek végkép való eldöntését továbbra halogatni nem lehet. (T. 319.)

Széles látókörű szónok, aki szívesebben tekint szét a világon, semhogy pl. régi törvényekre hivatkozzék. Így 61.-iki felirati beszédében is azt vizsgálja, hogy a februári pátens és az októberi diploma megvalósításának milyen következményei volnának az európai politikára nézve.

Mintegy maga is érzi, hogy a terjedelmes megokolás következtében beszédének némely része tán nincs is a hallgatóság emlékezetében s ezért ilyen befejezései vannak: Talán hosszasabban, mint kellett, de reménylem, világosan adtam elő nézeteimet; engedjék önök, hogy azokat még egyszer röviden összefogjam.

(T. 375.) Vagy másutt: Ezek után még egyszer engedelmet kérek, hogy ily sokáig szólottam; röviden összpontosítva nézeteimet, véleményem ez. (T. 329.)

Nyelvének nagy szónoki ereje nincsen; stilisztikai és retorikai dísszel nem igen ékesíti. A súlyt inkább a gondolatokra, eszmékre veti. Mindamellett találunk nála szélesen folyó hasonlatot, párhuzamot, melyeket körmondatokban szokott kifejezni. Körmondatai többnyire arányosak, de Deákéival mégsem igen vetekedhetnek.

Azok sorában, kik Kossuthnak szónoki egyéniségére hatással voltak, első sorban is Felsőbüki Nagy Pált kell említeni. Már vannak olyan szónoki erősségei, melyek megérdemlik tanulmányozását. Dialektikája nagyon eleven. Megérzi, milyen segítő eszközöket találni a nyelvben. Mozgalmas, drámai képeket fest, szemléltető trópusokat s természetből vett hasonlatokat alkalmaz. Kossuth igen jól ismerte beszédeit s hirlapi cikkeiben gyakran idézi. Mindjárt a Pesti Hírlap első számának beköszöntőjében tőle vesz egy önérzetes mondást; hogy t. i. meggyőződésétől sem a hatalmasok komor tekintete, sem a polgártársak heve soha el nem tántorítja. (Hírl. c. 5.) Az örökváltságról szóló vezércikkében egy széles kivitelű képet Nagy Pálnak ugyanebben a tárgyban tartott 1835.-iki beszédéből vesz át. Hányszor halljuk Kossuthtól Nagy Pálnak azt a képét is, hogy valami véres betűkkel van beírva hazánk évkönyveibe.

Nagy Pál inkább csak nyelvével hatott Kossuthra. Kölcseynek azonban már többet köszönhet. Szónoki egyéniségét az 1832.-iki országgyűlésen ismerte meg. Kölcsey fellépése, hangszíne, beszédközben való lelkesültsége, mind mélyen bevésődött Kossuth emlékezetébe. Még évek múlva is, naplófeljegyzésében s egyik hirlapi cikkében (P. H. 1842. 105. sz.) milyen eleven színnel festi Kölcseyt, a szónokot. Szónoki egyéniségét az jellemzi, hogy benne az érzelmi elem meglehetősen ki van fejlődve. Érvei inkább a szívhez szólnak, mintsem az észhez. Pl. az elsőszülöttségi javak tárgyában mondott beszédében előadja, milyen szomorú következményei lehetnek az egyenlőtlen öröklési módnak.

Szónoki stilusa hatásosságra, szemléltetésre törekszik. Hangulatos s érzelmes képeivel, látomásaival (vizióival) Kossuthra is igen nagy hatást tesz. Mindketten nagyon szeretnek a jövőbe nézni és nagy kedvvel rajzolják mindaketten a jövőnek várható

alakulásait. Kölcsey A vallás ügyében mondott 33.-iki beszédében látomását a következő módon festi:

Ha elébb nem, a mi sirjainkon s az előttünk küzdők sirjainkon támad fel a kérlelhetlen Nemezis; és kiméletlen igazsággal fogja számon kérni háromszáz esztendőök könnyeit, milliomok feldult nyugalma, a sirig üldözött ősznek véghörgéseit s a gyermekeitől megfosztott anyának jajait, és számon fog kérni minden csepp vért, mely a bécsi s linci békességekért magyar keblekből kiömlött. (Kölcsey Össz. Munk. VI. k. 116. l.)

A befejezésre, mint később Kossuth, ő is igen nagy súlyt vet. S akár egyszerű, akár érzelmes szavakkal szól, nyelve mindig tiszta és világos. A rövid mondatú stílus váltakozik a Cicerónál általános s gazdag kiviteli körmondatokkal.

Amint Kölcseynek szónoki stílusát a nemes fájdalom, Wesselényi Miklósét az erő, a szenvedély, majdnem a féktelenség jellemzi.

A felsőháznak ezt a kiváló szónokát mindössze is Kossuth multa felül népszerűségben. Hangja, mint Kemény írja, valóigig ható, oroszánhang volt. Beszédeinek főjellemvonása az erő s a szenvedély. De Wesselényiben még nem Kossuthnak nemes szenvedélye lobog; az övéből is kiérzik a rettenthetetlen erő, de heve sok helyen a végletekbe viszi. Pl. az 1514 után hozott törvényeket törvénykönyvünk *mocskainak* nevezi. S azt tartja, *gyaláztatunkra vált*, hogy a kormány hamarabb rászánta magát a rendeknél a parasztság védelmezésére.

A határozottságnak, az erőnek kifejezésére ő is ép úgy szereti az axiómát, mint Kossuth. De a szónoknak főerősségei hiányoztak belőle. Így pl. kiinduló pontjai meglehetősen alacsonyak. A lengyeleket azért támogatná, mert minden világi javuk mellett is fegyvert ragadtak ügyükért. Vitálni vagy támadni nem igen tudott; érvelése részletekbe merült.

El-elárulja azonban, hogy hatásosságra törekszik; pl. Cicero szónoki fogásai közül felhasználja a kérdések halmozását s igyekszik, hogy befejezése minél jobban megfeleljen szónoki céljának.

Nyelve tiszta, erős, kifejező s magyaros, mely néha a népies humornak a hangján szól. Megütődve tiltakozik ellene, hogy a magyar nyelv ne volna alkalmas nyelve a törvényhozásnak. Hiszen »a magyar nyelv erős, mint a zúgva rohanó árvíz, elhatározott, mint a férfias elszánt akarat, oly egyszerű s tiszta, mint az anyaszív aggodalma.« (T. II. 365.)

Deák Ferenc az egyetlen magyar szónok, ki Kossuthal is vetekedhetik. Korán megjelent a politikai szintéren, jóval előbb, mint Kossuth. Ez a magyarázata, hogy Kossuth, bár valamivel idősebb is volt nála, mégis mesterének nevezi. Nem volt még szónokunk, ki az érthetőségre, világosságra annyira törekedett volna, mint éppen Deák. Igyekszik minden kétértelműséget eloszlatni. Nem hogy frázist használna, hanem még a vita folyamán felmerülteket is magyarázni törekszik.

Igy 66-ban tartott felirati beszédében ekképpen fejt ki, mi a lehetetlenség:

Ezen szó, uraim, lehetetlenség, igen nagy szó, kivált midőn egy nemzet egész alkotmányos létének ellenében állítatik fel. Ami valóban lehetetlen, azt létrehozni sem ész, sem erő nem képes. A lehetetlenség oly hatalom halandó életünkben, mint a hitregéknek fátuma, melyet még ama pogány istenek sem valának képesek megtörni. De a közéletben gyakran lehetetlennek látszik az is, ami felette nehéz; — gyakran lehetővé vált, amit lehetetlennek mondtak. (T. 259.)

Mint stilusa, okfejtése s cáfolása is ép oly világos s egyszerű. Könnyed módon cáfol akármilyen ellenvéleményt is. Az ellenérveket nagy nyugalommal adja elő, mintegy annak a tudatában, hogy az ellenfél elhibázott állításait amúgy is megdönti.

Érdekes okfejtésében, hogy amint az összetartozó szálakat kimutatta, a tanulság levonását, az összehasonlítás megtételét már hallgatóira bízza. A határozottság erősítésére ő is szereti az axiómákat. A szabadság és abszolutizmus közötti harc — mondja egy beszédében — oly régi, mint a történelem. (T. 192.)

Azt azonban korántsem mondhatjuk, hogy Deák beszédeiben egyáltalában ne találunk meg az érzelmi elemet. Ott van pl. a bevezetésekben és befejezésekben. Így Az örökváltságról szóló beszédének végén ezeket mondja: A szegény adózó népnek reánk függesztett epedő tekintete, tőlünk enyhülést és szabadságot kért vala, mi azonban csak alamizsnát vetettünk neki. (T. 143.)

Idegyszerűség, vagy szabálytalanul alkotott nyelvújítási szó egyáltalán nem ri ki beszédéből. Stilusa simán folyó, tiszta, plasztikus s egyszerű; nem oly ragyogó, mint Kossuthé.

Pontosabban tagolódó, numerózusabb körmondatokat alig találhatunk másnál, mint Deáknál. 1840-ben tartott követjelentési beszédében ezeket mondja: A feldult országnak eldarabolt ereje ismét összeállhat s idő és körülmények kedvezésével megtör-

heti az ellenség hatalmát, de a tespedésben kialudt nemzeti erőt semmi hatalom többé vissza nem hozza. (T. 184.)

A stilusnak egyéb ékessége csak ritkán kerül elő. Kevés képe is egyszerű kivitelű, világos s nagyban emeli a plaszticitást. Lássunk pl. egy hasonlatát:

Ha szabad hasonlatossággal élnem, úgy tekintem én a birodalmat s annak külön álló, de egy célra egyesült országait, mint egy ívnek két erős oszlopát, biztosan nyugszik azokon az ív, melynek tetején a trón áll; de ha valaki azt hinné, hogy az ívnek nagyobb biztonságáért, az egyik oszlopot közelebb kell tolni a másikhoz s megkísérlené e fonák számítású működést: kísérletével az ívet döntené romba. (T. 267.)

Deák és Kossuth szónoki egyéniségének összehasonlítására érdekes alkalmat ad az Eötvös-féle népiskolai törvényjavaslat tárgyalásakor való felszólalásuk. Előbb Kossuth beszélt 1848. aug. 5-én s aztán Deák aug. 9-én. Mindketten a maguk tárcájának szempontjából védelmezik a javaslatot.

Egyebek közt könnyen szemünkbe tűnik, hogy Kossuth beszéde többirányú, mint Deáké. Kossuth pl. idegen viszonyokat is ismertet. Majd kijelöli a felállítandó népiskolák feladatát. Később áttér az adórendszer ismertetésére s arra, hogy a javaslat terve szerint miként fizetnék a tanítókat.

Deák beszédét első sorban is az jellemzi, hogy nem veszi olyan sok helyről érveit, mint Kossuth. Inkább a hazai történelem terén marad, vagy még inkább a hazai politikának életéből keresi magyarázó s intő példáit. A mult történetéből igyekszik a maiakhoz hasonló példákat szedegetni, hogy azután a jelen és az elmúlt körülményeket összevethesse.

Csengery szerint Szemere Bertalan még Kossuthnál is nagyobb műgonddal készült beszédeire. Szónoklatának nemcsak a tervét, szerkezetét, hanem minden részletét is előre ki szokta dolgozni. Beszédközben el is árulja, mily pontos készüléttel állott a szószékre.

Kölcseyt mesterének tekintette, s szónoki stílusán észre is vehetjük, mennyire hajlik az érzelmes felé. Beszédeinek nemcsak a nyelvét, hanem eszmemenetét, érvelését, cáfolását is az átlátszó-ság, világosság jellemzi. Igen könnyed módon cáfol, mint pl. a következő esetben is:

De kérdem én Szepes követét, ha valjon az, ami áll [rég megvan], kritériuma-e saját célszerűségének és jogszerűségének? — Ez okoskodás szerént, a régiség mértékén, ezer fokkal jogszerűbb a zsarnokság a képviseleti

rendszernél: úgy Drákó törvényei Szolonéinál jobbak, mivel régibbek; úgy a kópádkokat most is kellene használnunk, úgy a bálványimádást elébe kellene tennünk a kereszténységnek, úgy Szepes követe ezelőtt több ezer évvel, midőn még a halálbüntetés nem alkalmaztatott, nagy bajnok leendett a halálbüntetés ellen, mivel új volt volna s íme most védelmére kél, főképp mivel már régi. (T. II. 44.)

Stilusa valósággal példája lehet a szabatos magyar stilusnak. Kossuth írásmódjának határozottsága, ereje azonban még nincs meg benne. A nyelvet ép úgy, mint Kossuth, ő is fel tudja használni a szónoki cél érdekében. Stilusában nemcsak ünnepies-ségre, hanem szemléletességre s drámaiságra is találhatunk példát. Csak egy jelzőjében is milyen elképzeltető erő rejlik: Irtózat az önkény, mely büntető bíránk kezében van, s azon felül nem is függetlenek, a polgár élete s becsülete *szakadékony* hajszálon függ. (1844.-i követjel. besz.)

Annak idején Kazinczy Gábort is igen szerették Kossuth-hoz hasonlítani s vele össze is mérni. Kétségtelen, hogy széles látókörű, költői tehetségű szónok. A napi események tárgyalásakor meg tudja találni a magasabb szempontot. Beszédén meg látszik a pontos készület, mely a legapróbb részletekig mindennek utánajár. Kossuth mégsem készült ilyen túlzott pontossággal s nála nincs is annyi kimerítés.

Klasszikus képzettségű szónok; a római irodalomból lépten-nyomon idéz. Kossuth — mint tudjuk — széles műveltségű s mondhatni az egész világirodalomban jártas.

Kazinczynak bizonyára diszes nyelvéért tulajdonítottak olyan kiváló szónoki nagyságot. Stilusa valóban méltóságos is, mint a Kossuthé. Kossuthé azonban nincs úgy tele retorikai ékességgel, virággal, mint a Kazinczyé. Kossuth a maga képeivel leg-többször szónoki célját is támogatni igyekszik.

Igaz, sok helyt gyönyörködünk Kazinczy szavaiban, mint pl. amikor így szól: Sújtoltatánk; miként a vashól a kalapács ütése alatt a salak az, ami kiporlik: minden csapás tisztíta, erősbíte. (T. II. 151.)

De az ilyenféle körülírások mégis csak visszatetszők: Ki oly gyakran illeté szívünk legbensőbb hurjait, mert néma érzéseit édes dallá szövi, [a költő] mondja. (T. II. 157.) Az ilyes mondatokat pedig joggal nevezhetjük túlterhelteknek: Egy pillanatra eszméket érlel meg, mik századokon át pihentek mint a mag, míg a tavasz napsugara megjő; döntő tények lépnek páncélos

Minervaként előtérbe, miket egykor oly könnyű s kényelmes volt el-elholnapozni. (T. II. 153.)

A Kossuth korabeli szónokoknak eme rövid áttekintéséből természetesen több olyannak a neve hiányzik, kinek nagy szónoki híre volt a maga idejében. Így pl. nem említettük meg a nagy történetírórt, Szalay Lászlót sem, aki szintén jelesebb ékes-szólóink közül való. Rajta kívül még többen is találkoznak, kiket egy és más tekintetben Kossuth mellé állíthatunk, de akiben olyan sokféle jelesség s oly kiváló szónoki rátermettség volna mint Kossuthban, nem idehaza, hanem az egész világ politikai életében is vajmi kevés van.

II. FEJEZET.

Kossuth Lajos, a szónok.

Ismeretes, mily páratlan hatásúak voltak Kossuth beszédei. Egykorú ujságok jóformán minden felszólalását a legnagyobb magasztalással dicsőítik. Pl. a Budapesti Híradó 1848. ápr. 1-i száma ezeket írja: Kielégíthette a hallgatóságot Kossuth Lajosnak szíveket hódító, aggodalmakat eloszlató, kedélyeket nyugtató nyilatkozata, melynél magasztosabb hangok ajkairól soha le nem perdültek.

48. júl. 11-i beszédét mindenki olvasta. Mindenki elgondolhatja, hogy napok multak el s a képviselőház még mindig ennek a beszédnek hatása alatt állott. És hogy milyen módon, el lehet képzelni az ősz Palóczy Lászlónak itt következő szavaiból: Azok után, mik e mai nagy napon történtek, lelkem felemelkedett a nagy mindenség urához; ő előtte udvarol, mert ő tőle jött a mai nagy nap. — — — ma felkiáltok és elmondom szent Simeonnal e szavakat: »Uram, bocsásd el a te szolgádat, mert megértem látni a magyar nemzet szabadságának napját.«

Kossuth szónoklatának varázsa alól, aki csak beszélni halotta, senkisémm tudott szabadúlni. Ha az országgyűlésen szólott, egyszersmind a karzatot is magával ragadta. 48. szept. 24.-én a horvát bán egyre közeledik a fővároshoz. Kossuth szerint minden emberre szükség van. S ezért még a karzatot is belévonja a lelkesítendő sorába. Addig senkinek sem szabad nyugodni, míg egy rablót meg nem öl. S a karzat fellelkesül; többen is kiáltják: megteesszük!

De szava nemcsak apáinkat lelkesítette, hanem más országnak, más világrésznek lakóit is felizgatta. Azt írja Cormenin, hogy a szónoki képességet igen nagy próbára teszi, ha jómódú s megelégedettségükben szűk látókörű emberekhez kell beszélni. És Kossuth a gyakorlati angoloknak tőlük mégis csak messze

eső érdekekről olyan hatással beszélt, amelyet angol szónok sem sok ért el hazájában. Ő maga így számol be tréfásan a manchesteri eredményről: Még a gyapot-érdekbe merült Manchesterben is láttam egy négyezer főnyi gyülekezetet felkelni mint egy embert, és iszonyú három rőfögést ordítani Ausztria fejére. (Iratai I. 189.)

Talán nem lesz érdektelen, ha megkiséreljük annak a vizsgálatát, mik idézhették elő Kossuthnak ritka szónoki sikerét.

Kissé nehéz dolog ugyan a kérdésre felelni. Mert hiszen mi már csak a néma betűkből s nem az eleven szó közvetlenségéből tanuljuk ismerni Kossuthot, a szónokot. S azt bizonyára nem kell fejtegetnem, hogy az élő beszéd, a kellemes hang, a szónoknak alakja, a mesteri taglejtés mennyire emelik a szónoki hatást. Kossuthot pedig a természet bőségesen megáldotta a szónokláshoz szükséges minden adománnyal. Magas középtermetű, sudár növésű, délceg alakú férfiú volt.* Egy angol ismertetője szerint mozdulata, testhordozása olyan, mintha csak arra számíttana, hogy a festő meg fogja örökíteni. De a taglejtés minden művésziessége mellett is mindig természetes maradt.

Beszédének tartalmához nemcsak stílusát, hanem színezésre alkalmas, kellemes hangját is hozzá tudta idomítani.

Ezek azonban bármily fontos tulajdonok is, mégis csak külső segítő eszközei a szónoki hatásnak. Magában a szónoki stílusban is kellett valaminek lenni, ami oly elragadóvá, lelkesítővé tudta tenni Kossuth beszédét.

Ha erre nézve hozzá magához fordulunk, el ugyan nem igazodunk, de érdekes adatokat hallhatunk. Azt mondja ugyanis:

Ha volt idő, midőn az én invita Minerva tartott szónoklataimat némi hatás kísérte, ezt nem a szónoki tehetségnek, mellyel nem bírok, hanem csakis annak a valaminek kell tulajdonítani, amivel akkoron a levegő telítve volt és tulajdonítani kell annak, hogy együtt éreztem nemzetemmel, csont voltam csontjából, test testjéből, tehát ajkaimról bent a hazában nemzetem joga, vágya, öntudata, honszerelme, künn pedig nemzetem panasza, keserve szólt. (Szana Tamáshoz intézett 1882.-iki leveléből.)

Ha pedig beszédeiben lapozgatunk, azt látjuk, ugyancsak tudatában van szava erejének. Kérdésünkre tehát csakis úgy kapunk feleletet, ha figyelmesen elolvassuk a beszédeket s igyekszünk a szónok lelkébe behatolni. Így talán észrevevesszük, hogy mily belső okok működtek közre a hatás előidézésében.

S ezen belső okok elősorolásakor meg fogjuk látni, hogy

* Eötvös Károly: Károlyi Gábor feljegyzései.

nem nagy szüksége volt Kossuthnak arra, hogy 3 éves rabságára hivatkozva keltsen maga iránt jóakaratot. Sem nem a nemzeti hiúság becézgetésével nyerte meg hallgatóit, mert hiszen, ha olykor hízelgett is, akárhányszor rámutatott hibáinkra s elmáradottságunkra is.

Azon okok sorában, amelyek Kossuth beszédeinek hatását magyarázhatják, említsük meg, hogy szónokunk *nagy gondossággal készült* beszédeire. Azért nem dolgozta ki teljesen, egyes részeken megérzik ugyanis, hogy csakis az alkalom ihletéséből keletkezhettek. Kemény szerint félig készült, félig rögtönzött.

A beszéd tervét bizonyára előre elkészítette. S valószínűnek látszik, hogy tervezés közben egyszersmind arra is gondolt, hogy ennek az állapotnak, ennek az eljárásnak, ennek a fogalomnak jelölésére milyen kifejezést fog használni. Így tudom megérteni, hogy egyszer már alkalmazott hatáskeltő szólásokat, képeket újra beilleszt szónoklatába. Különbözik ez sok szónoknál megegyező tulajdonság. Az angolok közül O'Connellről is, a magyarok közül Wesselényiről is megemlégtették már ugyanezt.

Kossuth pl. Kölcsey Zrínyi dalának pár sorából* ezt a szólást alkotja: megizzadni a pálya homokát. Kifejező s szemléltető voltánál fogva többször is beilleszti szavaiba. Így megtaláljuk egyik 40.-iki beszédében s 42.-iki hírlapi cikkében.

Ha nagyfontosságú beszédet kell tartania, a legapróbb részletekig is elkészül reá. Ilyen pl. a híres 48. júl. 11.-iki szónoklata. A beszédnek egyik része a horvát viszonyok ismertetése. Egyszer már, csak egy héttel előbb, foglalkozott velük más alkalomból. A magyar kormány t. i. az uralkodóház támogatását kéri a horvát lázadás lecsillapítására s ebben az ügyben júl. 4.-én feliratot intéz a nádorhoz. Arra kéri István nádort, hasson közre, hogy János kir. herceg utazzék Horvátországba; s egyszersmind azt is előadja a felirat, hogy a nevezett herceg mily eljárással tehet szolgálatot a magyarok ügyének. Ezt az iratot úgy látszik Kossuth készítette; s mint a következő párhuzamos helyek mutatják, július 11.-iki beszédében többször is felhasználja.

* És hol a nép, mely pályát izzadni.

S izzadás közt hősi bért aratni

Ősz atyáknak nyomdokin tanult.

Júl. 4.-iki felirat.

A hajdani Vendée szerepe ez, Fenséges Úr! De melyet részünkről terrorizmus nem provokált s melyben a fejedelem iránti hűség csak reakciónális irányzatok s trónfelforgatási célzatok lepleül szolgál. (Besz.* 208.)

Hűségnek jele-e nyolcszázados kapocsnak megszakasztásával inkább a bécsi minisztériumtól függeni akarni, melynek a fejedelmi erély és tekintély fenttartására annyi ereje sincs, hogy kegyelmes urunk, királyunk, császári várában bántatlanul megmaradhatott volna. (Besz. 209.)

Erős meggyőződésünk szerint itt urunk királyunk részéről a bocsánat és feledés, báró Jellachich részéről pedig a hűséghez és törvény iránti engedelmességhez való visszatérés, nem pedig a paritativus alku foroghat egyenvonalban. (Besz. 212.)

Ha pedig teljességgel rögtönöz, nagyon könnyen kiolvashatjuk szavaiból. Elárulja, hogy most *improvizál*. S bocsánatot kér, ha olyat mond, ami nem illik a *vitatások folyamába*, vagy ha *félre megy logikájában*, minthogy a mondottakon nem igen gondolkozott.

S Kossuth szónoki pályájának ismeretével, mindenki át fogja látni, hogy jó sokszor nemcsak a leggondosabb készületre volt szüksége, hanem egyszersmind nagy tehetsége is ugyancsak próbára volt téve. Mikor 59.-iki angol körútjának tervét elgondolta és kítűzte a célt, hogy t. i. azért fog küzdeni, hogy Anglia belé ne elegendjék az olasz-osztrák háborúba, egyszerre csak megjelenik Viktória királynénak a kiáltványa, amely az olasz ügyben *szoros és részrehajlatlan semlegességet* ígér. (Iratáim I. k. 246.) Minthogy azonban körútjával egyéb céljai is voltak, így az akkori angol kormány bukásának elősegítése, mégis megindul elvégezni kényes feladatát. Utjában tartott beszédei közül első sorban is valamennyinek az volt a célja, hogy a magyar ügy iránt jóindu-

Júl. 11.-iki beszéd.

Ez Uraim, a hajdani Vendée szerepe, de melyet részünkről terrorizmus nem provokált, hanem mely megszületett, mert Horvátországban a fejedelem iránt affektált hűség leple alatt csak reakciónális ármány lappang. (Besz. 185.)

Kérdem én, hűségnek jele-e engedelmeskedni akarni az ausztriai minisztériumnak, mely parancsait az aula szeszélyeitől veszi, mely annyi erővel sem bír, hogy urát, császáraját ősi várában meg tudta volna védeni attól, hogy menekülni ne legyen kénytelen? (Besz. 185.)

Mi Horvátország irányában minden méltányos és igazságos kívánatokra hajolni készek vagyunk, de Jellachichot nem tekinthetjük a magyar királlyal paritativus állásban. A magyar király megbocsáthat, de Jellachich szerepe az engedelmisség. (Besz. 188.)

* Besz. jelzéssel a következő művet idézem: Kossuth Lajos Beszédei. Sajtó alá rendezte Kossuth Ferenc. Első kötet. 1832—1849.

latot keltsen. Ámde egyszer már elmondott beszédét mégsem adhatta elő újra. Mindenütt hivatkozott elébb kifejtett véleményére s az ujságokból ismeretes másutt tartott szónoklataira.

Ezért tehát a gondos készülethez szónoki *találékonyágnak*, *invenciónak* is kellett járulnia. S valóban milyen változatos módon tudja Kossuth a magyar szempontot a tárgyalásba beilleszteni. Pl. londoni beszédében öt előítéletet akar eloszlatni. Egyik az volna, hogy Anglia csak az esetben nézheti nyugodtan az eseményeket, ha az olasz háború mindössze is Olaszországra fog szorítkozni. Ha tovább terjed, az angol kormány szerint beavatkozásra van szükség. Ilyenformán tehát, ha hazánk is megkísérelné a zsarnokságtól való szabadulást, az osztrákon kívül még más ellenséggel is kellene küzdenie.

A lokalizálás lehetetlen voltának igazolására a magyar szabadságharc történetéből említ példákat.

Angol beszédei közül talán a manchesteri a legszebb. Ebben a beszéd vége felé kezd a magyarok iránt érdeklődést kelteni. A kormány a hatalmasok szolgálatába szegődött. Ezek pedig nemcsak hogy nem szeretik a népszabadságot, hanem még félnek is tőle. Megeshetik tehát, hogy Anglia beléavatkozik az olasz szabadságharcba; már pedig az esetben III. Napoleon a magyarokat nem támogatja.

De biztatja őt, hogy az angol nép szabadságszerető; más-különbén nem fogadta volna az elnyomott nemzet képviselőjét olyan rokonszenvesen. S ez a szeretet csak azért is jól esik neki, mert a hatalmasok nem jó szemmel nézik, hogy velök egy országban olyas valaki van, aki egy elszánt nemzetnek szabadságharcát vezette. Milyen küzdelem volt ez! Ausztria elébb már porig volt alázva, mikor 200 ezer orosz szurony segítségével győzedelmeskedni tudott.

A bradfordi beszéd újra más világításban mutatja be a kérdést. Itt különösen a németek szempontjából vizsgálja a helyzetet. Most is azért kardoskodik, hogy a háború színterének megszorításába nem szabad beleegyezni. [Mert] aki e kiterjesztésnek útját állná, az *nemzetem ajkaitól ütné el a felszabadulás poharát*, melyet a körülmények kedvezésében nyilatkozó gondviselés feléje nyújt. (I. I. 298.) Ime, egy hatásos kép segítségével milyen új szint tud adni egy sokszor kifejezett gondolatnak.

Hogy más példát is idézzünk, Kossuth az 1842.-iki Pesti Hirlap 131. számában már kifejtette nézetét a részek visszacsá-

tolásáról. Szép vezércikkének egyetlen érvét sem használja fel 1848. jan. 14.-én, ugyanerről a tárgyról mondott nagyhatású beszédében. A nagyterjedelmű szónoklat a legkiválóbbak közül való. Csengery (v. ö. Összes Munk. II. k.) megvádolja ugyan Kossuthot, hogy adatait Kölcsey már összegyűjtötte s Kossuth csak ezeket adta elő. Ha megengedjük is, hogy ez így van, Kossuthnak mégis marad érdeme még ebben a beszédében is. Mondjuk, hogy az invenció csakugyan nem eredeti, de azt se feledjük, hogy a szónoki érdemekből, vagy a hatásból ez még mit sem von le. De különben is teljesen Kossuth érdeme, hogy a sok történelmi adatot elrendezte akképpen, hogy beszéde a legkevésbé sem fárasztó. Lelket öntött a pusztá adatokba. Remek szép elégikus s ódai részeket fűz szónoklatába s valóban numérosz mondatokban adja elő gondolatait.

Vagy hányszor kellett arról is szólnia, hogy a kollegiális magyar kormány nem független intézmény s hogy minden cselekedetét a birodalmi kormány rendeli el. Nézzük, milyen változatos Kossuth ennek előadásában.

Csak ne misztifikáljuk magunkat — istenért csak ezt ne. Nem íraték még egy szava a k. előadásoknak, nem fog megiratni egy szava a rezolúcióknak, mely végelemezésben a birodalmi kormánytanács szankcióján ne ment volna keresztül. Én minden élő magyarnak, a magyar közvéleménynek lelkiismeretére hivatkozom, lehet-e kormányunkat függetlennek mondani. (Besz. 71.) Meg kell jegyezni — mondja A részek visszacsatolásáról szóló beszédében — hogy a magyar király s Erdély fejedelme egy személy; s ha mégis látjuk, hogy a magyar király ellen az erdélyi fejedelem úgyszólván ellentétbe helyeztetik; ha látjuk, hogy az erdélyi kormány a magyar törvényt, a magyar király parancsait, a magyar kormány végrehajtási cselekvőségét tökéletesen paralizálja: lehetetlen ezen abnormis állapotnak kulcsát másban találnunk, mint fájdalom abban, hogy végelemzésben sem a magyar dolgok felett a magyar kormány, sem az erdélyiek felett erdélyi kormány nem intézkedik, hanem mindkettő felett az idegen, német bürokrácia. (Besz. 77.)

Természetes azonban, hogy amint más világhírű szónokokban látjuk, helyel-közzel ő is megismétli önnönmagát. Egy-egy kedvelt idézetet pl. többször is felhasznál. Byron Childe Harold-jának a tengerről való képét hirlapi cikkeiben s napló-feljegyzésében is megtaláljuk. Byronnal együtt elragadtatással írja többször is, hogy a tengernek habhátán tizezer hajóhad nyomot nem hagyva hömpölyög tova. Legismeretesebb az idézet abban az alkalmazásban, amint a Tengerhez magyar című vezércikkben előfordul. Itt t. i. Kossuthnak átvételben is mutatkozó eredetisége

a Byronnál megtalált sorhoz* csattanó ellentétkép azt is hozzáfűzi, hogy a földnek vizenyős sarában nyomot hagy hátra minden gyáva nyúl.

Egy Voss-idézetet is** megtalálunk az 1842.-iki Pesti Hirlap 143.-ik számában s aztán utolsó nyilvános beszédében is. Vagy ez az axióma is, hogy a törpe, ha óriás vállára lép, nagyobb lesz s messzebb lát, mint az óriás maga, egyik vezércikkében is, továbbá 48. február 18.-iki beszédében is megvan.

Nemcsak axiómákat, idézeteket, hanem képeket is lehetne felhozni s bizonyítani, hogy itt is s ott is előfordulnak. De azt Kossuthban soha se vesszük észre, amit O'Connellről, az írek nagy szónokáról irnak. T. i. neki is számtalanszor kellett ugyanez tárgyról beszélni. Számtalan népgyűlésen fejtegette Írország szomorú helyzetét s számos alkalommal vitatta, mily kétségtelen joguk van a repealhez, az Angolországgal fennálló uniónak felbontásához. Ámde minden nagysága mellett is megjegyzi róla, hogy ha valaki több beszédét hallotta, utóbb az okoskodások egész láncát is előre el tudta mondani.

És sem O'Connellnek, sem nem Kossuthnak védelmére, csak említsük meg, hogy egy tárgyban tartott szónoklatokban Demoszthenesz is nem egyszer ismétli, amit már másutt is előadott. Egy érdekes okoskodása ilyen formán hangzik az első Filippikában:

Mert mi a legnagyobb bajunk volt a multban, az nyújt éppen reményt a jövőre. Ugyan mi lehet az? Az, hogy ügyeitek rosszúl azért állanak, mert semmit sem tettek meg, athéni férfiak, amit kellett volna. Mert bizony, ha minden kötelességeket megtettétek volna s mégis így állnának, akkor még reménytek sem lehetne arra, hogy jobbra fordulnak. (I. Fil.; Magy. Kvtár kiad. 7. l.)

És később a harmadik Filippikában így szól:

Mi a multban legnagyobb bajunk volt, éppen az nyújt reményt a jövőre. Ugyan mi lehet ez? Az, hogy ügyeitek rosszúl azért állnak, mert egy hajszálnyit sem tettek meg abból, amit kellett volna. Mert bizony, ha minden kötelességeket megtettétek volna s még is így állnának, akkor még reménytek sem lehetne arra, hogy jobbra fordulnak. Ámde Fülöp csak könnyelműségtelen, gondatlanságtokon győzedelmeskedett, nem pedig hazátokon; nem győzött le titeket senki; nem, hisz ki sem mozdultatok a helyetekből. (III. Fil. M. Kvtár kiad. 37. l.)

* Ten thousand fleets sweep over thee in vain. Childe Harold IV. 179. vsz. 2. sor.

** Das Vaterland? Was Vaterland?

Der Tropf, der Tropf ist Vaterland,
Das übrige sind Fratzten.

A szónoki előkészület azonban nemcsak arra irányul, hogy a szónok tárgyát világosan ki tudja fejteni, a gondolatokat tisztán ki tudja fejezni, hanem arra is törekszik, hogy érzelmeket és pedig a beszéd természetének megfelelő érzelmeket keltsen. A szónoknak hallgatóságát első sorban is *jóakaratra* kell hangolni saját személye, majd tárgya iránt.

Mint az előbbieken, e tekintetben is többször megnyilvánult Kossuth leleményessége. Legérdekesebb módon amerikai körútjában, New-Orleansban. E város lakói rabszolga-tartó emberek voltak, kik szabadságon a rabszolgák felszabadítását értették. Nyilvánvaló tehát, hogy Kossuthért nem igen lelkesedtek, hanem inkább azért a polgártársukért, aki a neworleansiak boldogságát a rabszolga-tartás fennmaradásában látta. Amikor Kossuth beszédébe fogott, személye iránt meglehetősen rossz indulattal viseltettek. A tüntetésre is elkészültek, ha a nekik nem tetsző szabadság dicsőítését hallják. Kossuth azonban ismervén a nép gyengéjét, nem magát, hanem a neworleansiak polgártársát, Clay-t állította beszédében előtérbe. Kifejtette, hogy habár elveik nem egyeznek, ő tisztelettel van Clay személye iránt; tudja, milyen kitüntetés, ha polgártársaink oly annyira rajongnak értünk. Végül még hosszú életet kíván Claynek. Ezek hallatára az 5—6 ezernyi tömeg lelkesülésében tombolt s hurrázhott, még pedig nem Claynek, hanem Kossuthnak.*

A beszéd tárgyának különféleképpen igyekszik fontosságot tulajdoníttatni. 48. júl. 11.-én felhívja a képviselőket, hogy határozatukkal mentse meg a hazát, melynek *kezükben* van a sorsa. Más tárgyról, mint pl. a sajtószabadságról és a népnevelésről elmondja, mily sokat gondolkozott már róluk. De legtöbbször valami axiómát vagy általános érvényű igazságot állít fel beszéde elején. Ezzel aztán mindjárt kezdettől fogva a legteljesebb határozottság jellemzi szavait. De határozottságot ad szónoklatának az ilyen bevezetés is: Rögtöni intézkedésekre hívom fel a ker. RR.-ket, miszerint az ország állása biztosítva és a közcsend fenntartva legyen. (Besz. 145.)

Mikor azt akarja, hogy minden megpróbáltatás mellett is bizalommal legyünk a jövő iránt, így kezd a tárgyalásba:

Elmenetelemnek főcélja, bizonyos igen ijesztő alakban mutatkozni kezdett egyenlenségeknek a táborbani kiegyenlítése volt volna. Erre nézve méltóztassék a képviselőház azon örvendetes jelentésemet kegyesen venni,

* L. László Károly Naplótöredékeit 1887. 209—210 lap.

hogy röviden szólva, istennek hála, minden rendén van, semmi baj nincs. (Besz. 462.)

Már bevezetése is oly hatásos s annyira érzik rajta akár a lelkesedés, akár az elszántság, vagy a reménység, avagy élete végén mondott beszédeiben a lemondás, hogy a további részekkel már csak erősíteni kell a hallgatóság lelkében felkeltett érzelmet. A július 11.-iki beszéd bevezetése bizonyára mindenkit ódai lelkesedésre hangol. A részek visszacsatolásáról szóló szónoklatnak első szavai, egyetlen képpel mindjárt elkeseredettséget keltenek. *A megszaggatott törvény felmutatott rongyai* elképzeltetik, milyen hangon folyik majd a beszéd.

Ámde nemcsak olyan szónoklatot tartott Kossuth, amelyben teljességgel egy uralkodó érzelem vonul végig. 1848. szept. 24.-i beszéde nemcsak a maga egészében, hanem már első szavaival is szenvedélyt támaszt, kötelességtudásra figyelmeztet, reménységet kelt s végül határozottságával biztat.

A bevezető szavaknak határozott hangja olykor már érv a szónoki cél érdekében. Így a következő helyen:

Ha az örökkévaló istentől kezdve az utolsó emberig, kit a természet kissé ép ítéllettel s becsületes szívvvel megáldott, akárkinek ítéletére is bocsátjuk azt, hogy Magyarország jelen helyzetében ki áll törvénytelen lábön, azt hiszem, sem a jelenben, sem a jövőben a história soha sem fogja azt mondhatni a magyar országgyűlésről, hogy ő. Sőt azt fogja mondhatni, hogy nagyobb mértékben tűrte a törvénytelenység minden nemeit, mint amennyit önértzettel bíró nemzetnek tűrni szabad. (Besz. 367.)

Ezt a beszédet Kossuth 1848. szept. 19.-én abból az alkalmából tartotta, hogy hat szász képviselő törvényteleniséggel vádolván a képviselőházat, letette mandátumát. Ezek az erős szavak mindenesetre segítettek előidézni, hogy a szász képviselők példája valamikép követőkre ne találjon s a lelkekben még csak kétség se támadhasson.

A bevezetésben felkeltett s a tárgyalás folyamán erősített érzelmeket a *befejezésben* biztosítani kell. Eszerint az olyan befejezés, amely csak az érvek és ellenérvek összefoglalása, még nem felel meg céljának. Olykor-olykor Kossuthnál is előfordul, hogy egyszerűen *reasszumálja* az elmondottakat. De legtöbbször befejezéséből is kiviláglik szónoki nagysága. Bradfordi beszédében, a tárgyalás folyamán már megmutatta, milyen szálak kötik össze a magyar és az angol politikát, a befejező szavakban még érzelmi kapcsolatokat is igyekszik a két nép közt teremteni.

Ha hírért vennék önök, hogy magyar hazámnak mártírvér áztatta szent földjén a nemzeti függetlenség zászlaja újra kibontva lobog, óh akkor foglalják be hazámat az örökkévaló kegyelem trónusához intézett imáikba, engedjék hinni, hogy e boldog szigeten a szabadságszerető britt nemzet rokonszenvének oly nyilatkozványai fognak újra végig hangzani, melyek megóvnak minket a szerencsétlenségtől, önöket a szégyentől, hogy Anglia kormányja a mi elnyomatásunk végett Ausztriát Anglia hatalmi súlyával támogatja. (Irataim I. 312.)

Befejezései is megmutatják, mennyire tud játszani »a kebelnek minden húrján.« A szász követek lemondásakor való vitában mondott beszédét határozott és szenvedélyes hang jellemzi, ugyanilyen hangulat vonul át a befejező pár szóban is.

Csak azt akartam mondani, hogy a kamarilla az árulás mindenféle cselszövényeivel körülvette e hazát, még csak e ház maradt az árulás működésének nyílt jelensége nélkül, de ha ez be akarja magát fészkelni ide is, nem fogjuk tűrni. (Ingerültség). Szász uraimékkal pedig megpróbálkozunk Erdélyben. (Besz. 369.)

Kossuthnak legtöbb beszédében erős, határozott hang uralkodik. Befejezéseiben is ily módon szokott szólni; így szokott biztatni, s hogy annál nagyobb súlyúak legyenek: érveihöz is gyakran hozzáfűz valami határozott kijelentést. 1848. aug. 24.-iki beszédét így végzi: Ezen okok vezéreltek engemet arra, miért tartottam ezen lépést célszerűnek. Ha ezt nem helyeselné a ház, nem tehetek róla. (Besz. 299.)

Szónoki stílusának egyik legjellemzőbb vonása: *a határozottság*. Cselekedetének, szavainak helyességéről folyton meg van győződve. Nézetét sohasem habozik a legbátrabban kifejezni. Innen nyelve is csupa erő, csupa határozottság, tele axiómával. Érdekes átnézni mindjárt legelső fennmaradt beszédét is, melyet a sajtószabadság ügyében mondott. Lássuk egy pár axiómáját:

Ami igaz és való, a vélemények harcából még dicsőségesebben tűnik elő . . . (Besz. 4.) Vagyonossá, értelmesség nélkül, a szerencse tehet ugyan egyesekeket, de nem egész nemzeteket, mert ezeknek előhaladása kevésbé függ a sors kedvezésétől s inkább a nemzeti alkotó erők helyes kifejtésén alakul . . . (Besz. 4.)

A későbbieket azonban sokkal rövidebben fogalmazza, úgy hogy inkább is érzik az élezettség s inkább is alkalmasak az elterjedésre.

Halálban pedig osztozni lehet, de azt elkerülni nem. (Besz. 131.) Meggyőződésem szerint az élet filozófiája az: felhasználni tudni a perceket. (Besz. 435.)

Csengery ugyan azt írja, hogy Kossuth beszédeiben hiába keressük azokat a mondatokat, melyeket még ma is idéznek. Pedig nemcsak beszédeinek, hanem cikkeinek is elég szólamát s mondását felkapták. Nála fordul elő először pl. az *írott malaszt* (Hirl. cikk. 84.) Nézzük csak 48. júl. 11.-iki beszédét; valamelyik mondatában benne találjuk egy közelmúltban szerepelt államférfiunk jelszavát. Ha más . . . kívánságai lesznek a törvényesen tartandó tartományi gyűlésnek, melyeknek *törvény, jog, igazság* szerinti teljesítésére maga a kormány hatalommal bír, azokat terjesszék fel a kormánynak. (Besz. 188.) Vagy idézzem a *legnagyobb magyar, a névtelen hősök, a nemzeti kormány* stb. szólásokat s a már sokszor összeállított mondásokat? Ezek bizonyára eléggé meggyőznek bennünket affelől, hogy Kossuthnak nemcsak néha voltak szerencsés ötletei. (V. ö. Csengery Össz. Műv. II. k. Adalék K. L. jellemzéséhez.)

Ha elmondja nézetét, ilyen kijelentést vet utána: Ez hitem. Máskor meg így teszi szavait nyomatékosná: de kimondom erős meggyőződésemet; kinyilatkoztatom stb. A következő mondat is mennyi erőt, határozottságot rejt magában: A parlamentáris kormánnyal nemcsak a községi, de departementális rendszert is össze lehet és kell egyeztetni, s ha ennek kulcsát eddig fel nem találták, *én fogom feltalálni*.

Érveinek előterjesztésekor így szokott szólni: Hanem hármat tudok; nyiltan kimondom. Vagy másutt: *Mert azt mondom*, minden ok nélküli ingerültség nem szándékosan ugyan, de mégis kezére szolgálhat a reakciónak. (Besz. 280.)

Szinte meglepődik az ember, ha ezt a hangot hallja: ha *szabad kérnem* valamit; *először is esedezem*; mert ha Kossuth indítványoz, vagy valamit ajánl, így szokott szólni: *kívánom* a fölött méltóztassanak határozni; miniszterelnök úr . . . kétségtelenül meg fogja tenni azt, mire jelenleg *felszólítom*.

Ha határozottságából egy-egy tagadás talán levonna valamit, úgy gondolja egy utánavetett nyomatékos ellentét újra megadja szavának a feltétlen bizonyosság erejét. Ezért találni nála ilyen kijelentéseket:

Én nem tudom, meddig terjed e nemzet türelme; hanem azt tudom, hogy egy feladatunk van mindenekelőtt: az ország ellenségeit semmivé tenni s ezen semmivététel közben, valamint azután is számolni. (Besz. 398.) Mindez lehet vagy nem lehet s mindezt nem tudom; de azt tudom, hogy a legellentétesebb érdekek sokszor ugyanegy célban találkozhatnak. (Ir. I. 287.)

A beszéd tárgyát, a tételt majdnem mindig axiómaszerűen fejezi ki. Londoni beszédének tárgyalása abból indul ki, hogy az elnyomónak bajbakeveredése az elnyomottnak felszabadulást hozhat.

Kossuth ezt a hangot szónoki célja érdekében is felhasználja. Érti, hogy egy-egy határozott kijelentés hol bizonyító, hol cáfoló érvként fog hatni. Első fennmaradt beszédében egy helyt arról szól, hogy a század eleji kolera-járvány idején Franciaországban egyik politikai párt a másikat okolta a betegség terjedéséért. Az így keletkezett forrongást a sajtó három nap alatt lecsillapította. Mutassa nékem valaki — mondja tovább — csak egy hasonló diadalmát a szabad vélemény korlátozásának az egész históriából — s megszegyenülve hallgatok. (Besz. 4.)

Nem cáfolásképp hangzanak-e az ilyen kijelentések? Hogy ha másként tetszik az országgyűlésnek intézkedni, másként határozhat, s azt mondhatja, hogy a kollegiális kormányzatot akarja; *én nem*. (Besz. 503.)

De ne gondoljuk, hogy ezt a hangnemet Kossuth csak szenvedélyes beszédeiben használja. A legnyugodtabb szavaiban is találunk ilyen mondatokat: Megmondom tehát [eljárásomnak] okát, a legelső és legfőbb ok: nem akarom e többi okokat előhozni, mert ha ezen egy nem lesz elég, nem fogja a ház gazdálkodásomat helyeselni. (Besz. 298.) 1848. szept. 4.-iki beszéde nagyon nyomott hangulatú. A hadimíveletek nem a legszerencsésebben folynak s két miniszter már napok óta hiába időzik Bécsben: a törvényjavaslatok szentesítését nem tudják kieszközölni. De azért még ez a beszéd is a Kossuthot jellemző hangon folyik. Vagy ha *mi* retorikai vagy stilisztikai ékesség sincs szavaiban, a határozottságot ott is megtaláljuk. Ezen a hangon biztat, így vigasztal, mikor a szabadságharc fegyvereit különböző szerencse kíséri. Szegedi beszédében pl. e szavakat olvassuk: Köszirtté szilárdult keblemben a hit, hogy e haza, lépjen bár a pokollal szövetségre ellene az ármány, mentve lesz. (Besz. 381.) A kassai veszttel csata után így vigasztalódik: Azért nincsen baj, majd megverjük másszor mi az ellenséget. (Besz. 430.) Optimista természete ugyanis bármilyen nagy veszély esetén is hamar megtalálja a vigasztalást. S ha szavai elébb érzelmeseek, vagy elégikusak voltak is, hirtelen határozottba csapnak át. S nemcsak beszédeiben, hanem felirataiban, indítványaiban is ez az uralkodó hang. Indítványaiban ilyen mondatokat lehet olvasni: A képví-

selőtest megvárja a nemzettől, hogy a haza vészes perceiben lelkesülten sietend a királyt s a hazát megmenteni.

Kossuthnak hontalanságában tartott beszédei nagyrészt már elégikus hanguak. De azért ezekben is benn van még az itthon tartott beszédek több tulajdonsága. Így ezekből is kicsillan a határozottság. Önök tudják — mondja utolsó beszédében — hogy mindig birtam, és remélem, felteszik rólam, hogy amig élek, mindig fogok birni meggyőződésemmel nyílt bevallásának bátorságával.

Nem kell bizonyítani, hogy az erős meggyőződésből folyó határozott hang mily módon segíti a hallgatóság jóakarátának megnyerését. Viszont az is nyilvánvaló, hogy ezt minden kornak a szónoka igen jól tudja. S így ezt a fontos tulajdonságot nemcsak Kossuthban, hanem többek közt Demosztheneszben s a Kossuthhoz oly sok vonásban hasonló Mirabeauban is megtaláljuk.

S hogy a határozottság hiánya gyengíti, sőt veszélyezteti is a hatást, a Szentkirályi Móríc példája mutatja. Ellenben, ha felfedezzük valakiben, a beszéd elhangzása után évtizedek múlva is megértjük, hogy egyes egyszerű gondolatok, vagy mondatok miért okoztak oly nagy lelkesedést. Megértjük, hogy mikép történhetett, hogy olykor valósággal ismétlik Kossuthnak szavait. Olvassuk el 48. aug. 3.-i beszédének ezt a mondatát:

Ausztriai birodalom vagy semmivé szét porlik, vagy ha nem: szolgaságra jut. Mi ezen szolgaságban osztozni nem fogunk. (Kitörő lelkesedés. Felkiáltások: Nem fogunk! Besz. 255.)

Vagy 48. okt. 8.-i szónoklatának következő részét:

És én felhívom a házat, mondja ki határozatilag e mai napon, hogy valamint a kamarillával, a reakcióval s a népek szabadságát elnyomni akaró tendenciákkal alkut ez életben nem ismer semmi áron, (általános lelkesedés és felállás: nem soha!) úgy az ausztriai nép irányában a legszívesebb barátságot érez. (Besz. 401.)

Csakis a határozottságból magyarázhatjuk, hogy a hallgatóság mintegy visszhangozza a szónok szavait.

Valamint azt is így fogjuk megérteni, hogy oly mondatok után, melyekben valami felöltő eredetiséget, vagy ujságot hiába keresnénk, miért vannak a naplóban tetszés-nyilvánításra valló megjegyzések. A jegyzőkönyv tanúsága szerint pl. ezt a mondatot is *köztetszés* követte:

Kiért vérzenek olyan emberek, mint Guyon és Pusztelnik, kik magyarul sem tudnak szólni? A magyar népért, a magyar népnek szabadságáért, azon népnek szabadságáért, melyre ki merték mondani a kiirtás ítéletét, de amely

vissza fog fordulni reájok, ha isten van az egekben s akarat a magyar népben. (Nagy lelkesedés; Besz. 437.)

Kossuthnak nemcsak jelenre vonatkozó kijelentései határozottak, hanem ha a jövő várható eseményeit festi, szava akkor is ép ilyen hangú. Ép úgy szól, mintha csak látná a jövő fejleményeit; vagy mintha csak Szokratesz daimonja szállotta volna meg. Beszédeiben ezért találunk annyi jóslatot.

Jóslatai mellett gyakran hallhatjuk az istenre való hivatkozást is, mely szintén hozzájárul a határozottság emeléséhez. Hogy a miniszteri és megyei rendszert össze lehet egyeztetni, arról ép úgy meg van győződve, mint isten létéről. Isten nevére esküszik, hogy nem marad a haza polgára, ha a municipális rendszert valahogy megszüntetnék. Máskor pedig valósággal isten segítségét kéri, hogy valami esemény elkövetkezzék, avagy pedig elháruljon rólunk.

Ez azonban Kossuthnak már más tulajdonságából, beszédeinek *közvetlenségéből* folyik. Nem szokott ugyanis a politikának szintelen, hideg nyelvén szólni; előadásának olyan tulajdonságai vannak, amelyek rögtön bizalmat keltenek a szónok iránt. S ezt ugyancsak elősegíti beszédeinek közvetlen hangja. Egyszerű s nem holmi mesterséges kifejezésekkel férkőzik a hallgatóság szívéhez. Nem vázolja pl. a miniszteri állással járó nagy elfoglaltságot, hanem azon sajnálkozik, mért nincs a napnak több mint 24 órája. Más esetben a képviselőknek a törvények tervezésében való támogatását kéri; minden miniszternek annyi a dolga, — úgy mond — hogy az ember arra is lopja a percet, hogy él.

Pénzügyi természetű felszólalásokban is gyakran alkalmazza ezt a hangot. 3 hónapon által alig vesződtem egy dologgal többet, — mondja 48. aug. 24.-i felszólalásában — mint azzal, hogy a bécsi minisztériumot és bécsi bankot sürgessem és arra bírom, hogy minél több ezüstöt küldjön az országba a bankjegyek beváltására. (Besz. 283.) *Megfeszítette erejét* — mondja másutt — hogy minél több rézpénzt lehessen veretni. 48. febr. 7.-i felszólalásában 24 órai komoly gondolkodás után indítványozza, hogy ne térjenek át rögtön a sérelmek tárgyalására.

Mint már a határozottság ismertetésekor is láttuk, itt is észrevehetjük, hogy olykor a közvetlen hangot is úgy alkalmazza Kossuth, hogy egy-egy ilyen kijelentése egyenesen érvként hat. Pl. 48. aug. 24.-i felszólalásában a következőket mondja:

A követ úr nem fejezte be azzal beszédét, hogy mikép kell segíteni a haza bajain papírospénz kibocsátása nélkül, melynél, ha valaki tud jobb módot, azt *két kézzel fogom megragadni*, s ha képesnek érzi magát e nehéz percekben a pénzügyi tárcát más alapra fektetett operációval kezelni, leborulva fogom üdvözölni s örömet átadom kezébe tárcámat. (Besz. 289.)

Azt is sokszor elmondja, hogy bár miniszter lett, mindig őszinte akar maradni. S miniszter létére is azt a véleményt követi, amelyet magánember korában vallott. S miniszteri felszólalásokban közvetlenségével még azt is megvallja, hogy ezzel vagy azzal az üggyel még nem foglalkozott s ezért szívesen fogadja a képviselők tanácsát. Természetes, hogy ez a hang nem válik mindig javára. Ő maga is érzi ezt, mikor kifakad, hogy nem miniszternek való, vagy mikor másutt is elismeri, hogy úgy látszik nem született ő sem miniszternek, sem pedig diplomatának.

Kivált ez utóbbi sajátság ismertetésekor észrevehettük, hogy Kossuth saját *személyét szereti előtérbe vinni* a tárgyalás folyamán. Ha azonban önnönmagára hivatkozik s ha önnönmagának megfeszített munkásságáról szól, nem dicsekvésből teszi. Gyenge egészségét, pihenésre való nagy vágyát azért emlegeti annyit, hogy így másokat is magához hasonló önfeláldozóvá tegyen. Nem fogjuk tehát üres szóbeszédnek tartani, hogyha Kossuth miniszterkedése alatt oly sokat kívánja a magánéletet. Olvassuk el 48. nov. 9-i beszédének ezt az egy kijelentését; itt ugyanis egész jól beléláthatunk a szónoknak lelkébe.

Meggyengült egészségben vagyok s csak azt óhajtanám, hogy a t. ház méltóztatnék engemet a reám bízott tisztnek igen nagy fáradsalmaitól kegyesen felmenteni. Egyébiránt kijelentem, hogy ahova s amikor parancsolni fog velem a t. képviselőház, *valamint kétségtelenül mindenikünk*, a számára kijelölt helyet elfoglalni s kötelességét teljesíteni el nem mulasztandja: úgy én is, mennyire birom, azt meg fogom kísértetni. (Besz. 426.)

Az ilyen kijelentések bizonyára másokban is felkeltették a kötelességnek tudatát s az is bizonyos, hogy nagyban hozzájárultak a szónoki hatás előidézéséhez.

Kossuth előadásának egyik nagy erőssége *a drámaiság*. Eleven, mozgalmas elbeszélése élénk varázsolja a szóban forgó személyeket s a cselekvőkkel együtt szinte látjuk az eseményeket is. A nyelvnek nagy mestere, tehát ilyesmit elég könnyű szerrel el szokott érni. Pl. itt csak a rövid mondatú stílus teszi előadását drámaivá:

Én sem vagyok azon vélekedésben, hogy a ház minden specialitásokat meghatározzon. Ha minden specialitásokat a ház határozná meg, szép kamara-praeses lenne a pénzügyminiszterből. Jóformán a pénzügyminiszter a lábát lógázhathatná. Könnyen rendelkezhetnék, mert nem volna mit tennie. Csak meg kellene hagynia titoknokának, hogy a ház határozatait írja le és effektuálja. De ez nem miniszteriális kormányzás. (Besz. 226.)

Egyik 49.-iki beszédében is csak nyelvi eszközökkel éri el a drámaiságot.

Ha valaha, most van ideje, sem nem nyugodni, sem nem aludni, hanem mindenkinek tette feszíteni erejét. (Besz. 512.)

Ezek a szavak mozgalmassá teszik az előadást s oly eleve nek, hogy csaknem skandalizálhatjuk őket. Egyetlen szemléltető kép pel egyetlen éles ellentéttel szintén drámaivá válik az előadás.

Ha egy nép kevesli a szabadságot, mellyel bír, s többnek kivívására ragad fegyvert, kétes játékot űz bár, mert az ily fegyvernek két éle van, de ezt legalább meg tudom érteni; ám mikor azt mondja valamely nép: nekem sok a te szabadságod, nekem nem kell, amit adsz, hanem *megyek görbülni a régi abszolutizmus járma alá*, ezt én felfogni nem tudom. (Besz. 185.) Lengyelország is francia szimpathiára támaszkodott; mondja ugyan ebben a beszédében. *A szimpathia megvolt, de Lengyelország nincs többé.* (Besz. 197.)

Egy-egy jellemző, közvetlen kifejezéssel egész cselekményt tud ábrázolni. 48. jul. 20.-i nagy beszédében többek közt az olasz kérdéssel is foglalkozik. Előadja, hogy a magyar kormány soha sem mulasztotta el, hogy ne sürgesse az olasz háború befejezését. Egyre csak békekötésre kérték a királyt. Ilyen nógatusukra az volt a válasz, jól van, segítsen Magyarország, hogy becsületes győzelem után becsületes békét lehessen kötni.

Erre mi természetesen *összetettük kezeinket* s az elvet nem vitatva, mert a politikában, mi nem szükséges, azt nem kell tenni, hanem azt mondtuk: lázadásban van országunk, magunknak sincs elegendő fegyveres erőnk megvédeni országunk integritását, következve álmodni sem lehet, hogy segítséget adhassunk, de mi soha sem adtunk, természetesen nem is adhatunk. A dolognak ily helyzete közt jött elő az országgyűlés megnyitása. (Besz. 218.)

Máskor meg egész cselekvény játszódik le beszédében. Legismeretesebb a 48. jul. 11.-iki jelenet. De elragadó drámaiság van 48. szept. 11.-én elmondott beszédében is.

Ime én, ki lemondtam hivatalomról, e széket ide, a miniszteri asztal mellé teszem s ráülök (*Éljen! a miniszteri padra ül*) s azon erőnél és hatalomnál fogva, melyet nem egyéniségem gyengesége, hanem melyet nekem a törvény nyújt, akarom látni azon embert, ki tagadni merje, hogy itt, azon

körben, melyet a törvény a pénzügyminiszterre ruházott, én parancsolok. (Hosszas éljenzés, mi közben a szónok a szószékre lép.) Ezen előrebocsátott nyilatkozatnál fogva felelek az előttem szolt képviselő interpellációjára. (Besz. 316.)

Különben Kossuth szavainak olyan ereje van, hogy miközben indítványát előterjeszti, a hallgatóság mintegy meghihetve feláll s az utolsó szavakat ismételve, egyhangulag hozzájárul a javaslatához.

Amint már elébb is, itt is hivatkoznunk kell reá, hogy a mozgalmas előadásmód, a drámaiság is oly szónoki tulajdonság, amellyel gyakran találkozni kiváló tehetségeknél. Hadd idézzem bizonyágomra Demoszthenesz I. Filippikájának itt következő helyét:

Szintűgy ti is, ha megtudjátok, hogy Fülöp Khersonészoszban van, oda küldtök segítséget, ha Pülaiban, oda, ha itt, ha ott, vele együtt futkostok fel, alá; valósággal ő a ti vezértek, magatoktól nem tesztek semmi ügyes hadi mozdulatot, mert nem is tudtok előbb semmiről sem, csak mikor halljátok, hogy már megtörtént, vagy ép most megy végbe. (Magy. Kvtár kiad. 21. 1.)

Kossuthnak azt is szónoki jelességei közé számítják, hogy *mesterien tud nagy vonásokban festeni*. Akárhány beszédében láthatjuk, hogy egy pár jellemző vonással az eseményeknek egész hosszú sorát fel tudja eleveníteni a hallgatóságnak lelkében. 1849 jan. 13.-i beszédében is van u. n. helyzetfestő részlet. Valósággal drámai módon adja elé az első képviseleti országgyűlés történetét. Elmondja rövid és határozott módon, mi volt összejövetelének célja, min tört meg a haza megmentésére hozott törvénynek szentesítése. Végül a bécsi minisztérium ármánykodását vázolja és kifejti a védelmi harcnak szükségességét. 1849. ápr. 14-i szónoklatában is nagy vonásokban elmondja az 1848. márc 15.-től a függetlenségi nyilatkozat kimondásáig való történeteket; és pedig »higgadtan, szárazon, nem akarva szólni az indulatokhoz.« (Besz. 492.)

Hogy meggyőződjünk róla, hogyan tud Kossuth festeni, nézzük, rövid pár mondatban mint beszéli el Bocskay szabadságharcának előzményeit s megindulát.

Azon időkbén, midőn a német császár zsarnokai szívták a nemzet vérért s Erdély a szomszéd Magyarország szabadságharcának biztos menhelye volt: felállott egy férfiú és a Tiszának népe, a vitéz hajdúk őt körülsergelték és megszerezték a nemzetnek politikai és vallási szabadságát. (Besz. 453.)

Ezeknek a képeknek festésében mutatja meg Kossuth, milyen mestere a nyelvnek. Hogy egy-két mondat a helyzetet szemünk elé hozza, vagy az elmúlt időknek eseményeit láttassa, a nyelvnek igen sok szemléltető s mozgalmasságot okozó képre van szüksége. S a Kossuth nyelvművészete mindezt könnyen megtalálja. 48. márc. 3.-iki beszédének az a célja, hogy a francia forradalom borzalmait fesse. Főképp azért, hogy figyelmeztessen arra a veszedelemre, amely hazánkra az esetben várakozik, ha az európai mozgalmak hatása alatt semmit sem cselekszik. A pfaszticitást biztosító képeknek egész sorában gyönyörködhetünk.

A nemzet vére patakokban omlott, értéke, vagyona örvénybe hanyatott s e tömérdek áldozat között menekvő futásban látták apáink a királyi házat, látták hazánk földén a távol nyugotnak diadalmas fegyvereit, e várost magát, törvényhozásunk székhelyét a győző hatalmában. (Besz. 130.)

Kossuthnak *nemes és gazdag kedélye* is igen nagy hatással volt szónoki sikereire. Akik olyan nagyon hangoztatják, hogy a szív embere volt, szónoki jelességei közül úgyszólván egyebet észre sem akarnak venni, minthogy az egyes érzelmeket mindig hatalmába tudta keríteni.

S valóban, nem egész beszéde, hanem egy-egy szakasza is a hangulatoknak egész sorát idézi fel bennünk. 1848. dec. 14.-én szomorú előterjesztést kell tennie: Schlick serege megverte a magyarokat. Szerinte azonban a veszteségnek csekély a fontossága. Vigasztalódhatunk a honvédség lelkesedtségében. S erre így folytatja:

Egyébiránt a kassai ütközetre nézve még annyit vagyok kénytelen a háznak kijelenteni, miszerint nem tudom, hogy mi rejlik abban a *honvéd* nevezetben? Azt lehet mondani, hogy egy levegőnek, egy vidéknek gyermekei, mihelyt honvédeknek hívják, egészen másképp viselik magukat a harcban, mint a többiek. (Besz. 429.)

Ime, a keserűség mily gyorsan lelkesedéssé válik. Vagy 1848. november 9.-iki beszédében elégikus szavakkal adja elő az alvidéki öldöklést s sajnálkozik a felizgatott tömegen. De az érzelmes hirtelen átcsap az elszánt, határozott hangnemre. Kijelenti, hogy akik előidézték a tömérdek szerencsétlenséget, azok iránt bocsánatot, avagy talán engesztelődést egyáltalán nem fogunk érezni. 1847. dec. 15.-iki szónoklatában is megfigyelhetjük, hogy változik egymással a maró gúnynak s a komoly férfiasságnak a hangja.

Kossuthnak csillapító beszédei is sajátos példái a han-

gulat változásának. Érdekes megfigyelní, hogy csillapít az a Kossuth, kiben magában is örök szenvedély lobog. 1848. szept. 13.-iki beszéde igen jó példa ennek a tanulmányozására. Jellachich betört a Dráván át s a képviselők közt igen nagy az izgalom. Beszédében a történetek előadása után, a déli hadseregben dülő szomorú engedellenségről, fegyelmezetlenségről is beszámol. Mintegy azt akarván, hogy hallgatói újra átéljék az izgalmakat, amelyeket ezek az állapotok okoznak. Erre aztán előadja tervét, hogy *mint* akar ezen a helyzeten segíteni. A beszédnek a körülményeket ismertető része természetesen szenvedélyes. Indítványának megokolása azonban határozott hangú. Első felében van gúny, szenvedély s ezen érzelmek felkeltésére drámaiság. A második rész azonban ilyen erős, önérzetes, határozott állításokat tartalmaz: Ez a szempont, melyből a javaslatot tettem. (Besz. 342.) A törvényességről tehát általános nézetem, hogy a tirannizmusnak nem ismerem veszélyesebb nemét, mint amely törvényt iránti engedelmességre hivatkozva rontja meg a törvényt és dönti meg az alkotmányt. Ez általános hitem e tárgyra nézve. (Besz. 343.)

Ugyanezt láthatjuk 1848. okt. 7.-iki szavaiban is, melyeket Récseynek miniszterelnökké való kinevezésekor mondott.

Kossuthnak legtöbb szónoklata *szenvedélyes* hangú. A szenvedélyesség mellett azonban egyazon felszólalásában érzelmes, kesergő s gúnyos is tud lenni. Pathosza már legelső fennmaradt beszédében is el-elragadja.

Ami a kormányt illeti — mondja első fennmaradt beszédében — ama bősziült fenevad, kinek átkozott légyen mennyen, földön emlékezete, Robespierre, embervér özönéből kezébe ragadván egy eltévelyedett nemzet kormányát, mindenekelőtt eltörlé a sajtónak s általa a véleménynek szabadságát. (Besz. 3.)

A szabadságharc folyamán tartott szónoklatait pedig teljesen ez a hang hatja keresztül. Ezt látjuk pl. 48. aug. 21.-iki beszédében is. Ebben a beszédben hiába keresnők a részek arányos elosztását, vagy elrendezését. Itt csak azt látjuk, mint kezdődik, erősödik s nyugszik le a szenvedély, hogy azután újra lobogjon s újra le is csillapodjon. A szenttamási vesztett csata után Perczel Móríc árulással vádolja a déli sereg egész vezetéségét. A minisztérium, közte Kossuth, sehogysem engedi, hogy elítélő jelzővel illessék az ártalmast s ártatlant egyaránt. Azt ajánlja tehát, hogy küldjenek ki bizottságot, melynek az legyen a hivatása, hogy a csatának minden körülményét felfejtse. E bizottságnak Perczel is előterjesztheti az árulást igazoló adatait. Az ellenzék élesen kikelt

az indítvány ellen s egyebet mint Perczel-ellenes zaklatást, nem akart benne látni. Erre felel Kossuth felszólalásában.

Hosszabb beszédet fogok tartani — mondja — bár igen megszorul az ember az argumentumban, mikor egy bizonyos dolgot, melyről hatszor-hétszer megmondatik, hogy nem úgy van, mégis oda magyarázzák, rettenetes pathosz-szal, hogy Perczel Móric ellen investigatiót rendelünk. Hiszen megmondottuk, hogy ettől nincs mit tartanunk. (Besz. 276.)

Ez a beszéd bevezetése. Majd megállapítja a tényt; meg-rohanták a fehértemplomi sáncokat, de nem sikerült elfoglalni. 40 ember elesett. De az elfoglalást természetesen újra megkisé-relik. Ez tehát nem árulás. S nem is szabad egész csapatot ilyen, csatának nem is nevezhető, sikertelen kísérletért árulással vádolni. Azt mondom Uraim! s ezt tessék feleletül venni Nyári Pálnak is, ha én ott volnék a seregnél és ezen általánosságban tett vád nem specializálnátnék, nem szolgálnám tovább a hazát és eldobnám kardomat. (Besz. 277.) Itt aztán nyugvópont következik.

Hiszen — el kell ismerni — történtek hibák s ezért meg is kell indítani a vizsgálatot. Ilyen nagy küzdelmek, mint amilyenben nekünk is részünk van, nem is folyhatnak le tökéletesen simán; másutt is elkövettek büntetést kívánó cselekedeteket.

Én tárcám letételével még nem fenyegetődztem — mondja továbbat. Egyszer provokáltam a házat arra, hogy mondja ki, viseltetik-e bizalommal irántam, de megvallom sohasem került oly rezignációmba, mint ma odadobni a tárcát, mert a világon nincsen könnyebb az oppozíciónál. Magam is próbáltam ezt. Nem vagyok már gyerekeMBER. Gyönyörűséges dikciókat mond az ember. Ráfog az előtte szólóra olyas valamit, amelyről már hatan megmond-ták előtte, hogy nem kék színről van a szó, hanem fehérről, de ő erővel csak kék színről akar beszélni. (Kacaj.)

Vagy méltó fájdalomból eredt a Perczel ingerültsége?! A fájdalmat csakugyan meg lehet érteni. A szerbeket sajnós, még nem verték meg a magyar seregek. De ha meglesz a 200 ezer új ember, ez is elkövetkezik. Ez a beszéd második nyugvópontja.

Ezért tehát, ha a jelen körülmények között nem folyt is le minden a maga rendjén, hadd vizsgáljon meg mindent egy bi-zottság. Ne provokálják újra a bizalom kérdésének felvetését. Mert ha a minisztérium nem szívesen teszi is, mégis azt se vi-selheti el, hogy egyre azon igyekeznek, hogy népszerűtlenné tegyék a kormány minden egyes tagját. Nagyobb elszántság kell a miniszteri tárcát megtartani, mint a méregpoharat kiüríteni. »Hiszen gyáva ember az, ki meghalni fél.« Itt következik a har-madik nyugvó pont.

Nem állíthatják maguk a miniszterek sem, hogy mindaz megvalósult, amit csak terveltek. De tán mégsem kormányoztak eredménytelenül?! Ott van a nagy fegyvergyár, mint kevés a földrészen; de azért egyre bántják őket s egyre vádolják a se-reget. Pedig mennyi külső támadásnak vagyunk kitéve s emellett idehaza is mindenfélével mérgesítik a helyzetet. »Úgyhogy már voltam azon percben, hogy azt gondoltam, hogy nem megyek tovább ezen az ösvényen, de figyelmeztetések után mégis elhatároztam magamat, maradni.« (Besz. 279.)

Erre újból lenyugszik szenvedélye; tárgyilagos szavakkal előadja, mint lehetett volna a kérdésről beszélni. S ime, minisztereket biztató szavak helyett árulás vádját kell eloszlatni. Az ilyen diskussziók most igen olcsók, midőn mások érettünk elvérzenek. Mennyi gondba kerül a harc folytatása s az országgyűlésnek is mily fontos teendői volnának. Mindenesetre fontosabbak, mint bizonyítékok nélkül árulásnak a vádját emelni.

Nemcsak egész beszédében, hanem egyetlen felkiáltásában, egyetlen közbevetésében is — mint Kemény írja — a szenvedélyeknek egész fergetege tört ki. (Forradalom után 113—114. l.)

Egyébiránt megvallom — mondja 48. szept. 19.én, — hogy az ily speciális hipothékák kijelölését csak egyenesen annak tulajdonítom, hogy *mi még fájdalom! és ez bűne a múlt kormányrendszernek, a finánciális dolgok kezelésében kevésé vagyunk jártasak*, mert azon országnak, mely speciális hipothékát jelöl ki, oly lefelé jár a dolga, hogy hitelre bajosan számolhat. (Besz. 374.)

S akárhányszor tapasztaljuk, hogy amint közvetlen s határozott kijelentései, épügy szenvedélyes szavai, izgalomból fakadó képei is úgyszólván érv erejével hatnak.

Akarja-e a nemzet — mondja 48. jul. 10.-én — mielőtt a válaszfelirat fontosságának meghatározásába, mielőtt magába a válaszfeliratba s mielőtt akármi, *ami isten és pokol között van*, belebocsátkoznék, akarja-e tőlem a nemzet hallani, hogy a haza veszélyben van s annak megfelelőleg intézkedni? (Besz. 177.)

Vagy a következő nap mondott beszédében így szól:

Az új [ausztriai] minisztérium . . . ezen politikát Magyarország irányában nem követheti tovább anélkül, hogy Magyarországot ne provokálja arra, hogy a honunkbani pártütést gyámolító *Ausztriának lábához dobja a megszegett szövetségét*, és másokat, hivebbeket keressen. (Besz. 195.)

Ugyancsak július 11.-iki beszédében elmondja, hogy az ausztriai minisztérium azt üzente a magyar kormánynak, hogy

egyezkedjék a horvátokkal, mert különben Ausztria nem marad semleges.

Lehetnek Önök Uraim, — mondja továbbat — a minisztérium iránt ilyen vagy amolyan véleménnyel; hanem azt hiszem, hogy annyi honfiúi szíves becsülésükre számíthatunk, hogy ne kelljen hosszasan mutogatnunk, miként *ezen fenyegetésre úgy feleltünk, mint a nemzet becsülete megkívánla.* (Besz. 194.)

Igen természetes, hogy a szenvedély a stílusra is sajátos módon hat. Az előadás drámaivá lesz, a beszéd apró mondatokra szakadozik. A függetlenségi nyilatkozat előterjesztésekor mondott szavaiban a szenvedély nagy erővel lüktet. Tartalmához nyelve is hozzáidomul. Oly egyenletes módon szakadozott, hogy némely helyütt csaknem skandálni is lehet.

Velem rendelkezhetik isten akármit az életben, bocsáthat reám szenvedést, bocsáthatja reám a vérpadozt, bocsáthatja reám a bürokráciát, vagy a száműzetést, de egyet nem bocsáthat reám soha, azt nem, hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek. (Általános tetszés, lelkesedés!) Azt nem bocsáthatja reám isten sem, mert az embernek, ki el van határozva valamire, bár láncokba szoríthatnának minden tagjai, mindig marad elég ereje meghalni tudni, ha másképp nem mentheti meg magát. (Roppant hatás. Besz. 492.)

Sokszor azonban szenvedélye nem apró mondatokban tör ki. S hogy szavai mégis izgatott lelkiállapotban születtek, a szerkesztetek összebonyolódásából látjuk. Ilyen eset pl. 48. szept. 11.-i beszédének itt következő helye.

A hadseregbe nézve arra kérem a házat általában, midőn kinyilatkoztatom azt, miképpen azok, kik terjesztetik a hírt, hogy Pesten már a respublikát kikiáltották staféták által, lent a táborban is, akik consignálták felföldön a katonaságot, azon célra, miszerint a végett kell készenállniok, hogy elnyomják a respublikát, azoknak egyedüli céljuk az, hogy a magyar nemzetet aluszékonyságba vezéreljék, miszerint a néppel azt hitessék el, hogyha védelemre szólíttatik fel, nem magát kell tulajdonképpen védenie, nem az ő kiirtása forog kérdésben, hanem hogy némely emberek Ő Felségét rónjától fosztják meg. (Besz. 323.)

Még elkeseredett küzdelmet vívott az ellenzék, még úgy tetszett, hogy fáradozása csak sisyphusi munka lesz, s már Kossuth kijelentette, hogy ha ágyuk durrognának sem kellene a törvényhozóknak megijedni. S valóban a több mint esztendeig tartó szabadságharcnak nem volt *elszántabb* szereplője mint éppen Kossuth. Nemcsak másokat buzdít, hogy nézzünk szemébe a veszélynek s cselekedjünk férfias elhatározottsággal, hanem maga is a legerősebb küzdelmet fejtí ki. A sok elszomorító

jelenség nem hangolja le, hanem még nagyobbítja csudálatos munkaerejét, páratlan kitartását. Ki hitte volna — mondja 48. szept. 15.-én —, hogy még a Teleky név sem lehet ment a szennytől és nem lehet ment alacsony ocsmányságtól? Ez szerencsétlenség urak! melynek ellenében azonban *férfiasság* elhatározottsággal kell fellépni. (Besz. 350.)

S mikor a szónok ily viszonyok között beszél, nincs szüksége a retorika tanítása szerint megfogalmazott s elrendezett érvekre. A lelkek úgyis forronganak s ha a szónok erős, határozott szavakkal kifejezést tud adni a közmeggyőződésnek, hallgatóságát könnyen meg tudja nyerni szónoki céljának. Mit is magyarázta volna Kossuth, mért kell magunkat védelmezni? Minden érvelés helyett kimondja: Ha akarja védeni magát, élni fog [a magyar nemzet]; ha nem, elvész. (Igaz! Helyes! Besz. 451.) S ily szavak illenek forradalmi szónoknak beszédébe. S ily szavak nyerik meg a hallgatóságot is.

Érdekes megfigyelni, hogy változik Kossuthnak a hangja forradalmi beszédeiben. Az eddigiek szerint szenvedély és elszántság jellemzi. A küzdelemben való bizalma egész a legvégsőig nem igen ingott meg s ezért úgyszólván mindvégig a *remény* hangján szól. Bízik a nemzetben, bízik akaraterejében s hangsúlyozza, hogy az igazságos ügy diadala sosem kétséges előtte. Ugy hiszi, hogy az ellenséget, ha a Lajtánál nem győzzük le, legyőzzük Győrnél, ha itt nem, Komáromnál vagy Pestnél, vagy a Tiszánál, vagy távol a hegyek rejtekeiben, de végre megverjük. (Hosszantartó helyeslések és éljenzések. Besz. 422.)

Ellenségei is elismerik, hogy a viszonyok bonyolódtaikor Kossuthnak addig is páratlan buzgalma ugyancsak megsokszorozódott. Az ármánynak cselszövényei — mondja — amint nevelik a hazának veszélyeit, úgy megvallom szinte nevekedni érzem keblemben a reményt. Milyen érzelem lephette meg Kossuthot, mikor látta, hogy mennyi hiú reménységben ringatózott, elgondolhatjuk londoni beszédének itt következő mondatából: Sokat szenvedtem hányatott életem ez utóbbi tíz évében, de tanultam is valamit; megtanultam a csalfa remény délibábjához nem kapkodni hirtelenkedve. (Irataim I. 249.)

Amíg a hadi szerencse a magyar fegyvereknek kedvez s amíg csak sikerrel kecsegtet, Kossuthnak *önérzetes* a hangja. Éreztetni akarja a nemzettel ügyének igazságos voltát és egyzersmind erejének is tudatára akarja ébresztetni. Kossuth a

maga munkásságáról is önérzetesen szokott szólni. S aki lelkébe belélat, ebben korántsem hiúságot fog látni. 48. szept. 16-án elhatározza a képviselőház, hogy a képviselők leutaznak kerületükbe s kiki annyi katonát toboroz, amennyi csak lehetséges. Recski követ félősnak tartja a dolgot s ellenveti, hogy mi vár majd rájuk a nép között. Kossuth erre a bátortalan megjegyzésre röviden felel s a többek közt ezeket mondja: És ha követ ur nem gondolja végrehajthatónak ezen határozatot megyéjében, én, hová parancsoltatni fogok, ha követ úr megyéjébe is, szívesen elmegyek. (Besz. 361.) A jegyzőkönyv tanúsága szerint a követ erre ezt a közbeszólást tette: Nem lesz rá szükség! Itt tehát önérzetes szavaival sikerült egy ingadozó embernek elhatározására hatni.

S bizonyára akkor is kötelességtudásra int, amikor azt a kijelentést teszi, hogy mindent elkövet a főváros lakosságának oly fellelkesítésére, hogy az utolsó csepp vérig kész legyen a miniszterelnök . . . határozatának megfelelni s . . . akaratát beváltani. (Besz. 367.)

Kitartásra való biztatása közben, sokszor egész bibliai *komorság* vonúl át szavain. Ugy érzi az ember, mintha csak valami felsőbb hatalom szólna hozzá:

Kivánom a néptől, keljen fel millióként. Nem azért, hogy ágyú torkába rohanjon, mert hivatása nem ez -- vannak emberek, kik ezt megteszik -- hanem repkedje körül az ellenséges sereget, nem hagyva percnyi nyugalmat is annak, s meg fogja találni sorsát, ki meg merte fertőztetni ellenséges fegyverével e hazának földjét, mint megtalálta hódításra kész Napóleonnak győzhetlenné vált serege sorsát az éjszakon. (Köztetszés) Decemberben vagyunk. A nép keljen fel s égesse föl a helyet, hová lehajtja fejét az ellenség s egyesülve a faggyal, mit szintén isten ád, s a vitéz seregnek rettenthetlen erejével, úgyszintén a kormánynak gondoskodásával -- mely halni kész a hazájáért, de el nem hagyja a nemzetet az utolsó percig -- mentse meg s ha akarja, megmentheti a hazát. Így megmutatja, hogy a magyart büntetlenül senkinek sem szabad bántania, mert a népek harca legyőzhetlen. (Zajos éljenzés. Besz. 437.)

A hosszas háború okozta helyzet s nemzetünk hátramaradottsága Kossuthot sokszor *elégikus* szavakra fakasztja. Egyetlen szólas, egyetlen plasztikus kép s már ebbe a hangulatba ringat bennünket.

A függetlenségi nyilatkozat kimondásakor tartott beszédében így festi a haza állapotát:

Ha látjuk, hogy isten a jólétnek s boldogságnak minő elemeit adta e földnek; ha látjuk, mennyi munka és szerzési kedv és egészséges ifjú erő van

e népben, s végig nézünk az országon, keserves fájdalomban kell elmerülni az embernek a múlt előtt, mily borzasztó végzet volt az, hogy a boldogság annyi elemeivel jobb sorsra érdemes népnek oly szegény, oly nyomorultnak kellett lennie, mert vérenek az önkény támogatására, idegen nemzetnek rabigába fűzése végett kellett omlani s keserves véres verejtékét az ausztriai udvar végtelen s a népnek szabadságával ellenkező szükségeinek fedezésére kellett fordítani. (Igaz! Besz. 494.)

Ezzel már érvelni akar amellet, hogy az ország csak az uralkodó háztól való elszakadással javíthat helyzetén.

Ami itthoni beszédeiben csak elvétve fordul elő, a későbbiekben uralkodó hanggá válik. Kossuthnak öregkori beszédei mind elégikusak. A nagy szónok, ki egykor ezeket lelkesített, anyanyelvén s idegen szóval egyaránt, később magánosságban tölti napjait. S ha tudja, hogy majd beszélnie kell, *lázasan idegességben tartja a tömeges látogatás kilátásának már csak gondolata is.*

A *gúnynak* a hangján kevesebbet szól Kossuth. Bár, ha hozzá folyamodik, jól tud vele bánni. Olvassuk csak el, hogy szatirizálja 1847. dec. 15.-iki beszéde a kormány támogatására alakult pártot.

Áll e párt... néhány főispánból, kik szívesen elvéve az 5—6 ezer frtnyi új fizetést s nyugtatóványozván azt a német liquidations-Bogenen, teljes készséggel nyujtják kezüket; áll adminisztrátorokból, kik rá is szavaznak, hogy ők nem sérelmek; áll kormányhivatalnokokból, kik politikai krédó gyanánt állították fel, hogy pártolják magok magokat.

Forradalmi beszédeiben már gyakrabban szól ezen a nyelven. Egy jelző, egy metafora, egy élezett mondat tökéletesen elég neki, hogy hallgatói az övéhez hasonló érzéssel viseltessenek a ki-gúnyolt személy, vagy intézmény iránt. Az 1815.-iki bécsi szerződést rövid 40 esztendő *rostává lyuggatta*; a Jellachichot támogató osztrák kormányt *a bécsi szél elfújta*; Jellachich egy ízben a Bécs felé vezető utat *igen melegnek tartotta*.

A szóközi remekműveknek két fontos jellemző tulajdonsága közül egyiknek azt szokás tartani, hogy a szónok a gondolatokkal kapcsolatos indulatokat elébb magában érezvén, másokban is felkelti. A sokféle indulatnak nyelvén egy szónokunk sem tudott Kossuthnál különben szólani. Hogy beszédeit ily sokféle hangulat járja át, egyrészt hallgatóit is könnyebben meghatotta, másrészt azonban azt is elérte, hogy szónoklatai még ma is nagy hatást tesznek az olvasókra.

Kossuth a forradalmi beszédekre már nem készülhetett úgy,

mint az előbbiekre. Észre is lehet venni, hogy ezekben már helyel-közzel pongyola is szokott lenni. Így pl. a mondatszerkesztés nagyon is szétfolyó s olykor az értelemnek sem megfelelő. Nézzük meg 48. okt. 7.-iki beszédének ezt a mondatát:

Mert ha volt valami, hogy a birkatürelmű utolsó gyáva magyart is felrázza a szív mélyében megsértett becsület, emberiség és nem tudom mi minden érzésnek legmagasabb fokára, csak ilyen dokumentumokra volt szükség; így van az, ha valaki rohan a poklok ösvényén lefelé, melyet Milton simának mond, és a legközelebbi napokban fognak oly dolgok történni, és a hadseregben lesznek lépések, melyek adhatnak a háznak alapot úgy intézkedni, mint Magyarország szabadságának biztosítására a körülmények szerint intézkedni kell. (Besz. 391.)

Könnyen azt hihetjük, hogy az *éssel* összekötött mondat, még Milton képének folytatása lesz.

Ámde, ha Kossuthnak akár a forradalom előtt, akár a forradalom közben mondott beszédeit nézzük, könnyen szembetűnik, hogy szavait mindig a *jóizlés* irányítja. Finom érzéke tartózkodik mindenféle alacsonyságtól.

Ismerői igen jól tudják, hogy sose szokott leszállni a póriasságig. Mészáros Lázár mindössze is azt veti szemére, hogy állításainak erősítésére az eskütől sem tartózkodott. Istenre való hivatkozásában s az esküvésben mi a határozottság fokozását láttuk s úgy gondoljuk, hogy alkalmazásuk is Kossuthnak erős, nyomatékos előadásmódjából következik.

Népiességre ritkán, népieskedésre sosem akadunk. Ezt a szólást pl. hogy a mondó vagyok, csak forradalmi beszédeiben hallhatjuk először. De az ilyenfajta hasonlatot még ekkor is drasztikusnak nevezi:

Több sebesültekkel a huszárok közül szólottam magam is, kik amint drasztice szokták magokat kifejezni, azt mondták, hogy a dzsidások úgy heverték a földön, mint a csirkék, hanem biz ők is sokan nehéz sebeket kaptak. (Besz. 464.)

Már hirlapi cikkeiben is megütődik rajta, hogy az oly klasszikus Berzsenyiben ezt a jelzőt találja: az egymás vérét hörpölt párducos magyarok. (Hirl. cikkek 289.) S mikor a Világot támadja, egy ismert közmondást, melyet jóizlése nem vetett papírra, emígyen változtat meg: Emlékezzék meg . . . , hogy aki kéményseprőkkel társalog, kissé maga is kormossá lesz. (Hirl. cikk. 179.)

Kazinczynak nagy tisztelője lévén, az ellene vívott féktelen küzdelmet *gyalázatos pennaharcnak* tartja. Ő ugyanis vitáiban

igen lovagias ellenfél. Pl. a törpe minoritást nem bántja meg azzal, hogy a parlamentárizmus mezején még túlgyakorlatlan, hanem mérsékli önnönmagát s így szól: úgy látszik, hogy a parlamentáris téren gyermeknemzet vagyunk — magamat is belefogalom. (Besz. 232.) A 48.-iki felirat vitájában Baranya követének nem azt mondja, hogy pl. szavai teljesen logikátlanok, vagy ellenkeznek a józan felfogással, hanem szelíden így fejezi ki ugyanezt: Vannak a logikának nemei, melyeket én részemről csekély eszemmel meg nem foghatok. (Besz. 119.)

Izlése a forradalom alatt is megmarad s ha beszédeiben ilyenfajta kifejezéseket találunk, határozottságra való törekvéséből lehet megmagyarázni: Ott a kormány nem lenne felelős, hol három évig nem lehetne *megfogni az üstökét*, ha törvényt sért. (Besz. 144.) S valóban nem érdemelném, hogy szívjam a levegőt, hanem megérdemelném, hogy *szembe köpjön a nemzet*, ha ellenségének pénzt adtam volna. (Általános tetszés és zajos helyeslés. Besz. 195.)

A jóízlésnek ilyen tiszteletben tartása bizonyára egyik eszköze volt a szónoki hatásnak. Kossuth hallgatói megérezhették, hogy a minden póriastól irtózó nemes hang csak igaz érzésnek, igaz lelkesedésnek lehet kifejezője. Ezek pedig sohasem szorúlnak alacsony fogásokra, mert hiszen a valóban átélt érzelem amúgy is megnyeri a hallgatóságnak jóindulatát.

Az sem csekély mértékben növelte Kossuthnak szónoki sikerét, hogy beszédében az unalmasságnak s száraznak nyomára sem lehet akadni. Nem akarok én itt — mondja 1847. dec. 2.-án — a direkt vagy indirekt adózás elsőbbsége felett katedratikus elmélkedésbe bocsátkozni. (Besz. 61.) De azért szépen eléri, hogy beszéde végén hallgatói is tisztán látják, »hogy a státusjövendelmek legnagyobb része minálunk is úgy, mint a civilizált világ minden részeiben indirekt kútfőkből merítettik.« Még legutolsó beszédében is azt az elvet vallja, melyet ujságíró pályáján is igen sűrűn hangoztatott: Én szeretném, hogy a magyar értelmiség szokja meg elméje gondolatait a tettek mezejére *a szíven bocsátani keresztül*, melyet a lelkesedés fészkének szoktunk tartani. Aki azonban elővenné magát Kossuthnak beszédét s nem vetne számot azzal az idővel, amely szülőanyja volt a szónoklatnak, sokszor mondaná, itt ugyan nem egyesül ész és szív, itt a szónok csak szívből és szívhez szól.

Pl. 48. augusztus 19.-én az erdélyi vasút ügyében szólal fel Kossuth s mint pénzügyminiszter, „finansziális” tekintetben akar fel-

világosítást adni. De ne gondoljuk, hogy holmi pénzügyi számvetéseket fogunk hallani. Itt is az érzelmi elemnek nyílik legbővebb tere.

Az únió — így szól — ki van mondva, szentesítve visszavonhatatlanul s hiszek istenben, hiszek a magyar nemzet erejében, hiszek minden becsületes magyar embernek, ki a magyar léget szívja, hazafiúi szeretetében: hogy ezen úniónak netalántán a reakció szellemében némelyek által hátravezetni iparkodott valószínűsítését azon feladatai közé számítja a magyar nemzetnek, amelyekről minket semmi erő e földön eltántorítani nem fog. (Besz. 267.)

Ami nyilatkozat a pénzügyminiszterre rávallana, össze-vissza ennyi:

De éppen azért, mint pénzügyminiszter kijelentem, hogy igenis, amely percben a kereskedési miniszter felszólít, hogy gondoskodjam eszközökről, melyek által Kolozsvár a lehető legegyszerűbb, legrövidebb, leggyorsabb közlekedési vonallal köthetné össze, erre nézve sem éjjeli, sem nappali fáradozásokat nem fogok kimélni, mert ezt nemcsak közlekedési tekintetből, hanem a magyar nemzet közös érdekéből is igen fontos kérdésnek tartom. (Besz. 268.)

Ámde ha előfordul is, hogy Kossuth csak az érzelem hangján beszél, viszont sose tapasztaljuk, hogy szónoklata száraz, logikai művelet volna. Hiába vennénk elő beszédeit, hogy egyik vagy másik retorikai bizonyításmódra, erre vagy arra a következtetésre minél több példát keressünk. Ha Kossuth a következtetést alkalmazza, ilyen módon teszi: Én, tisztelt Ház, azért említem a klérust, mert kezében igen szép hivatás van, vezetni t. i. az embereket az üdvösség felé, mert az isten a szabadságnak istene, és ki a népet szabadságra hevíti, az őt az üdvösségre vezeti. (Közletsz. Besz. 436.) Szillogizmusait sem lehet a retorikai szabályok kaptájára húzni. Egy nemzetnek nem halandó ember, de maga a mindenható isten sem adhat oly jótéteményt, mely megérdemlené, hogy érte díjul szabadságát adja. (Besz. 516.) Ugyanez az eredetiség nyilvánul meg induktív következtetéseiben is.

A szabadság, a közjólét, — mondja 48. szept. 15.-i beszédében, — mely a szabadság alapján fel fog virágozni, nem oly bér, melyet az istenek ingyen adnak. Azért a nemzetnek nem kell megijedni, egyáltalában gyávaság volna megijedni, ha a szabadság anyagi áldozatba, vagy vérbe kerül is. Azért nem tartom méltánytalanságnak, hogy ha az ország minden lakosa kisebb-nagyobb részben érzi azon áldozat köteleességét, melyet a szabadság megszerzése magával hoz, e részben némi áldozat járulhat méltányosan a tőkepénzesekre is. (Besz. 346.)

Előadását felsorolásokkal sem teszi szárazzá. Ha több nevet kellene előszámálnia, érdekes módon kerül el, hogy a sorolgatás

unalmassá ne válják. 48. szept. 2.-iki szónoklatában így szól egy helyütt: A tisztek között hasonlóképpen vannak sokan, kik a leghatározottabb hősie kötelességérzettől vannak lelkesítve. Bakonyi ezredesnek elszántságáról aug. 20.-án tudósítva van a ház. Ilyenek Lenkey kapitány és más többek, kiknek nevei elszámolásába nem ereszkedem, nehogy valamely érdemesnek kihagyása által megsértsem annak önérzetét. (Besz. 307.)

Ha a retorikai képletek pontos megtartására nem igen találunk példát, de oly fontos követelményeknek, mint a *szerkezet biztossága*, mindig eleget tesz Kossuth. A szerkezet iránt való érzéke már hirlapi cikkeiből is kitetszik. A cenzor csak nehezen tudott hozzájuk férni. Mivel egyes részt lehetetlen volt kitörölnie, vagy megtagadta a kiadást, vagy pedig nagyon kevés változtatással kellett visszaadnia. Az erős szerkezetet nemcsak július 11.-iki szónoklatában láthatjuk. Megtaláljuk pl. 1847. nov. 22.-i felirati beszédében is. Meggyőződhetünk róla, hogy a beszéd tárgyalása az itt következő célkitűzésnek a lehető legpontosabban megfelel.

A RR-ek alkotmányos állásuk teljes érzetében kimondják a válaszfeliratban véleményüket az ország s országlás állapotáról, a siker akadályairól s feltételeiről, de itt ezen szemponton túl traktátusoktól, rezolúcióktól függő speciális gravaminális kerékvágásba magokat nem tereltetik. (Besz. 27.)

Forradalmi beszédeiben azonban egyáltalán nem lehet ilyen pontos szerkezetre találni. Ilyen pl. 48. okt. 4.-én tartott szegedi szónoklata is. Ámde vizsgáljuk csak közelebbről, vajon megérezzük-e a szerkezetnek hiányát? Maga a beszéd valóságos rapszódia. Csakúgy hullámszik benne az érzelem; s a hangulat különbözőségénél fogva valósággal *szakaszokra* oszlik. Népnak szóló egyszerű, határozott, bibliai vonatkozásokat tartalmazó beszéd. A rapszódikus alak mellett egész drámai cselekvényű. A cselekvény személyei közé ügyesen beleviszi a magát is. S benne van az a tulajdonsága, melynek alkalmazása szónoki erősségei közé tartozik, t. i. a közvetlenség. Minthogy népnak tartott beszéd s izgató szónoklat, csak az érzelemre kíván hatni. Csak a hazaszeretetnek amúgy is élő érzelmét akarja még jobban feltűzteni. Ügyes taktikája van mindjárt a jóindulat felkeltésére is. Majd a lehető legnagyobb fontosságot tulajdonítja a szegediek elhatározásának s azt állítja, hogy lelkesedésök mintegy érv lesz az ellen a terv ellen, hogyha valaki Jellachichcsal alkuba akarna állni.

Ha Kossuth beszédeit olvassuk, úgy érezzük, hogy itt minden mondani való a maga helyén van. Az egyes részek között soha sincs zökkenés. Ügyes szónoki fogásaival ugyanis oly dolgok között is kapcsolatot terem, amelyek között látszólag nem igen lehetett volna. Mikor határozottságánál fogva ilyen kijelentéseket tesz: kettőt azonban mindenesetre tudok, ezzel két érvet egész szorosan összevon egymással. Ügyes *átmenet* van pl. A részek visszacsatolásáról szóló beszédében is. Bocsánatért esdek — úgymond — ha a tárgy hosszúnak lenni kényszerít. Ha terhökre válom a t. KK. és RR.-eknek, hosszú hallgatással viszonzandom türelmüket. Most pedig azzal köszönöm meg, hogy előzmény nélkül dologra térek. (Besz. 77.)

Azt is érdemes megfigyelni, hogy Kossuthnak *érvelő ügyessége* mennyiben fokozhatta beszédeinek sikerét. Érvelésének van egy igen érdekes sajátsága. Úgy gondolkozik, hogy könnyebb lesz az angolokat a semlegességre rábírni, ha bebizonyítja, hogy Angliának akár Ausztria ellen sem volna szégyen fegyverkezni. Könnyebben elhiszik, hogy mindent megtettek a horvátok kedélyének lecsillapítására, ha azt mondja, hogy még túl is mentek a törvényen, mintha azt bizonyítaná, hogy mindenben eleget tettek a törvény követelményének. Hogy tehát a célt elérhesse egy távolabbi pontra irányítja figyelmét, hogy a közelebbi érdekében annál inkább tudjon jóakaratot kelteni.

Nézzük pl. manchesteri beszédének itt következő szakaszát.

Azonban, mert az idegen segély Napóleontól jó, a körülmény hatalmas indokul hozatik fel — mire? arra talán, hogy *Anglia Piemonttal szövetezzék s az olaszok mellé álljon*, miszerint függetlenségi kilátásukat úgy barát, mint ellenség ellen kétszeresen biztossá tegye? Távolról sem! Arra ugyan nincs semmi kilátás, hogy az önök kormánya ily célból elegyedjék háborúba. Azon érv, hogy az olaszok ne bízzanak a franciák császárában, kellő indokul állíttatik önök elébe arra, hogy Anglia segítse az osztrákok az olaszokat lánccon tartani. Valóban csodálatos logika! Hiszen Franciaország segélyében legalább kilátása van Olaszországnak a felszabadulásra, de Ausztria hatalmának fenntartása Olaszországnak bizonyos szolgaság. (Ir. I. 287.)

1848. júl. 10.-i beszédében összeveti a válaszfelirat megvitatásának angoloknál és franciáknál dívó szokását. Nem szeretné, ha úgy látszanék a dolog, hogy azért teszi az összehasonlítást, mintha ezzel egyik vagy másik eljárásmodot akarná a képviselőháznak ajánlani. Mindamellettt véleményét egész tisztán kifejti s érezteti, hogy megfelelőbbnek tartja az angolok rövid vitáját, mint a franciáknak hosszas tanácskozását.

E nemzet — úgymond — mely így szokott eljárni, egy parányi szigetről, mely alig nagyobb, mint Magyarország, a félvilágot nemcsak meghódítani tudta, de a hódítást meg is volt képes tartani. Meglehet, hogy a francia szokás jobban hozzánk illik s hogy a francia vér rokonabb velünk, — én annak nagy fontosságot nem tulajdonítok, sőt még csak véleményt sem örömet mondok felőle. (Besz. 177.)

Ilyesmit azonban nemcsak Kossuthnál tapasztalhatunk. T. i. nemcsak az eposziróknak vannak évezredek óta dívó közös fogásaik, hanem minden kornak s minden nemzetnek szónokaiban is találni közös sajátságokat. Az érvelés hasonlóságára pl. bátran összevethetjük Kossuthnak imént idézett helyét O' Connellnek itt következő szavaival:

Mához egy hétre azt szándékozom indítványozni, küldjünk ki választmányt annak elhatározására, ha szükséges-e, avagy nem a clontarfi meetingnek tartása? Én nem akarom megelőzni a határozatot, de kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy véleményem szerint, nem kell tartani a gyűlést. (Dublini besz. 1844. szept. 10.)

Sokan azt tartják, hogy Kossuth nem akart az észhez szólni, hanem csak a szívet igyekezett hatalmába ejteni. Kétségtelen, hogy érvei között az érzelmiék igen fontos helyet foglalnak el. A részek visszacsatolásáról tartott beszédében pl. így hívja fel a rendeket erélyes határozatra: Ha nem vigyázunk, talán ismét új 95 év fog állani évkönyveinkben, szegyenítő bizonyosságául annak, mi gyengévé süllyedett a magyar, oly gyengévé t. KK. és RR., hogy törvénye, csak holt betű volna és parancsoló szava pusztá hanggá változnék. (Besz. 77.) Mikor úgy gondolja, hogy a vitatott tárgy érdekében már minden lehető érvet felszínre hoztak, még az érzésre is hivatkozik.

Valamint — mondja első fennmaradt beszédében — Columbus okokkal nem bírván az eszméretlen világ létele felől meggyőzni a makacsul tudatlan tanácsot, szívének érzeménnyire hivatkozott — valamint minden ember az istenség lételét szívében érzi, *szívemben érzem én is* állításom igazságát: vegyenek el mindent, csak szabadsajtót adjanak s a szabadságnak nem egy osztályát különösen, hanem egész kedves nemzetemet közösen boldogító fejlődése felől kétségsbe nem esem. (Besz. 2.)

A közteherviselés ügyében való felszólalásában a tárgyalásnak körülbelül utolsó mondata így hangzik: [A nemesség] az adómentességről lemondásának árán épségben veszi meg Sybilla kilenc könyvét, melynek első hármában meg van írva, miként tarthatja fel a nemesség a jövőendőnek osztályában e nemzet elsőszülöttségi jogait. (Besz. 47.)

Sokszor hatásos képeknek, figuráknak alkalmazásával is tud érvelni.*

Az egész emberi nemet szeretettel s tetteleges áldozatkészséggel körülölelni csak *idvezítőnknek* adatott; a *szűk tehetségű embernek* mind jogai, mind kötelességei tekintetében szűkebb körre van szüksége, mint e nagy szó: haza. (Besz. 122.)

És mi oly időket élünk, hogy jelenleg *nem annyira a multak bírálata, hanem a jövőendő iránti gondoskodás* tartozik kötelességünkhöz. (Besz. 440.) Mások azt mondják: így meg a kapitalisták szenvednek. *Én azt állítom, hogy nem szenvednek. Sőt egyedül ez az út arra,* hogy azon kapitalisták, kik urbériséget vesztett birtokosoknak pénzt adtak, tőkéjüket el ne veszítsék. (Besz. 371.)

Ez a pár példa is megmutatja, hogy egy-egy ellentét, egy-egy fokozás, mennyire elősegítheti a szónoki célnak elérését.

Az imént már meggyőződünk róla, hogy Kossuthot a jóízlés sosem hagyta ott vitáiban. Gúnyra pl. nem felel gúnnyal, mert ő szerinte ez a hang minden szofizmák közt a cáfolatok legrosszabbika. S *cáfolását* is ép oly méltóságos s határozott hang jellemzi, mint amilyen az érvelését. 1847. nov. 22.-iki beszédében igen jól megfigyelhetjük, mennyire vigyáz rá Kossuth, hogy hangja sehol alá ne szálljon. Baranya követével vitatkozik. Nem akarja egyes állításait külön-külön cáfolgatni, mert egész taktikája megfoghatatlan előtte. S mondja tovább:

Nem lehet más választásom, mint vagy azt hinnem, hogy én a dolgokhoz semmit nem értek, vagy azt, hogy ő igen célszerűtlen taktikát követ. Ha más tenne ily indítványt, azt hinném, hogy a válaszfelirat fogalmát s feladatát hibásan fogja fel, de B. követe igen jól tudja, mit akar, neki tehát azt mondom, hogy a csatát oly térre állította, melyen nyernie lehetetlen. (Besz. 26.)

Érdekes, hogy a két mondatnak első felét nem fordítja ellenfele ellen, hanem a mondat második felével kissé enyhíti a támadás hangját.

A cáfolás erejét inkább a határozottságban látja. S előfordul, mint pl. az itt következő helyen is, hogy a cáfolás oly módon történik, hogy a vitatott s a helyreigazító mondatban teljesen ugyanazon szavakat alkalmazza. Én pedig azt mondom: s talán nem teszek szükségtelen dolgot, ha néhány szóval megmutatni iparkodom, hogy Magyarországon magyar hadseregnek fennállása nemcsak hogy *nem dinasztia-ellenes gondolat*, hanem *egészen dinasztialis gondolat*. (Besz. 269.)

Kossuth ennyi s nagyrésztben eredeti szónoki tulajdon

mellett, még azokat sem vetette meg, melyek már a klasszikus szónokokban is megvannak. A rómaiaknál használatos fogásokat az ő beszédeiben is megtalálhatjuk. Így az u. n. elmellőzést, az elhallgatást, a kérdéseknek sajátságos módon való csoportosítását. Néhol úgy érezzük, mintha magát Cicerót hallanók. A részek visszacsatolásáról szóló beszédének következő pár sorát bátran szembeállíthatjuk Cicero Catilina-féle beszédeinek egyik helyével: Megbüntettetett talán a szolnoki főispán? letétetett talán hivatalából? vagy legalább a megyei nemesség jogainak tiszteletére utasított? Nem t. RR.! titkos tanácsnokká neveztetett. Ez volt a büntetése. (Besz. 93.) Hallgassuk most Cicero szavait: O tempora, o mores! senatus haec intellegit, consul videt: hic tamen vivit! Vivit? immo vero etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unum quemque nostrum. (Cic. Or. in Serg. Catilinam I. 2.)

A klasszikusoknál is használatos szónoki fogások közül Kossuth leginkább a *kérdések* csoportos alkalmazását vette átál. Érezte, hogy a kérdés már azzal is, hogy vele a beszéd hang-súlya emelkedik, bizonyos elevenséget visz az előadásba.

Figyeljük meg, mily módon használja Kossuth ezt a figurát. Meg fogjuk látni, egyáltalán nem csupán olyan esetben s olyan alakban, mint a rómaiaktól tanulta! Előfordúl, mint már Cicerónál is, hogy tagadás helyett kérdést hallunk. Így 48. márc. 3-iki beszédében. Ki gondolhatna borzadás nélkül az eszmére, hogy e nép áldozatokba bonyolítottassék, szellemi és anyagi kárpótlás nélkül? (Besz. 133.) És ezek után még arra figyelmeztetnek a kir. proposíciókban, hogy a részekben a reincorporatio végrehajtása ellen ellenszenv van. Kérdelem, ha volna, ki teremtette? Kérdelem, ha volna is, nem nevetséges ürügy ez a törvény végre nem hajtására? De különben is miként áll ezen rokon- s ellenszenv állapota? (Besz. 96.)

Máskor csak azért teszi fel a kérdést, hogy erős, határozott kijelentéssel mindjárt maga is megadhassa a feleletet.

Már kérdelem: szabad-e a t. RR.-nek azt is megnyugtatósnak venni, hogy — bár kivételesen — adminisztrátorok neveztessenek? *Azt mondom: nem, mert ellentáll az országos határozat.* Mig az áll, egyes követnek, három-négy-félekép módosított, bővített, rövidített, magyarázott indítványa csakugyan nem hiszem, hogy a t. RR.-et elütötte volna attól, miben az ország rendei 1825-ben megegyeztek, hogy t. i. az adminisztrátorok kinevezése, egyes kivételes esetekben is sérelem. (Besz. 109.)

Előfordul, hogy a kérdésekben az okoskodásoknak egész kapcsa van.

Nem kísértetett-e meg Mária Terézia sima kezeivel a cirógatás elaltató rendszere s József alatt a vas-abszolutizmusé? S min tört meg mindez? Nem a megyéken? S akkor tört-e meg, midőn a magyar nyelv és civilizáció vezetője, az irodalom már kifejtve volt s az országgyűlés nemzetiség tekintete nélkül egyenlő jogot s szabadságot adott a lakosoknak? nem azon időkben menté meg a megye a nemzetiséget, midőn a nyelv s literatura még kifejtve nem volt? (Besz. 164.)

Hangulatukra nézve Kossuth kérdései közt vannak gúnysak és szenvedélykeltők.

Vagy nagyobb hűség talán — mondja 48. jul. 11.-iki beszédében — azon bécsi minisztériumtól akarni függni, mely ha volna, mert most nincs, és megkérdettnék, ki hát tulajdonképpen a te urad, kitől veszed a parancsokat, császárotól-e, az aulától-e, a bécsi birodalmi országgyűléstől-e, vagy pedig a frankfurti Reichsverwesertől? E kérdésekre nem tudna felelni. (Besz. 185.)

Az alábbi kérdésnek szenvedélykeltő célja van.

És ime t. RR. mit kellett mégis megérnünk?! Megértük azt, hogy azon felséges uralkodó nevében, ki a visszacsatolás iránti változhatlan királyi akaratát ily határozottan nyilatkoztatá, a kormány most Erdély ellenkezésére... mer hivatkozni. (Besz. 86.)

Már az eddigiek is igazolják, milyen *mestere volt* Kossuth a *nyelvnek*. Nemcsak azért, hogy amely idegen nyelvet megtanult érteni, vagy beszélni, azon szónokolni is tudott. Hiszen igaz, e tekintetben sem mindennapi tehetség. New-Orleansban pl. megesett vele, hogy a különböző emigránsoknak összesen hat élő nyelven beszélt. Külön-külön magyarul, németül, franciául, olaszul, tótul s hogy mindenki érthesse, az egész hallgatóságnak angolul.

Angol jellemzői is feljegyzik, milyen tökéletes s mintaszerű angolsággal beszélt. Ha az angol tanuló — mondja egyik méltatója — ékesszólást akar tanulni, adják a kezébe Kossuth beszédeit. Tapasztalat szerint a sziszegő, kemény nyelvet a szónoki cél elérésére igen nehéz felhasználni. S ime Kossuth az ő Shaksperetől tanult angolságával megmutatta, hogy angolul nemcsak ünnepiesen, méltóságosan lehet beszélni, hanem ezzel a nyelvvel is lehet szemléltetni s az előadásba ezzel is lehet drámaiságot vinni.

Nem arról akarok azonban szólni, hogy idegen nyelven is olyan módon s olyan könnyedén tudott gondolatainak kifejezést

adni, mint akár anyanyelvén. Azt akarom vizsgálni, hogy Kossuth szónoki stílusa mennyiben volt eszköze a beszéd céljának.

Kossuth stílusa, ha akár leveleit, akár hirlapi cikkeit nézzük, meglehetősen módon retorikus. Hiszen az ő korának még költészete is ily természetű. Mikor pályája megindul, a költők nagy része Hugo Viktor-féle hatással táplálkozik. S Hugo hatása alatt még csak lírai verseket is akképpen írnak, hogy »az indulatok pathosát a retorikai dagálytól ritkán bírják elkülöníteni.«*

Ilyen körülmények között bizonyára senki sem csodálkozik rajta, hogy a szónok Kossuthnak értekező írásai is ugyancsak retorikusak. Hiszen Mirabeauról is tudvalévő, hogy minden írása, akár levele, akár politikai tanulmánya, szónokias s pathetikus hangú.

Az aztán más kérdés, hogy a szónoki beszédek szenvedélye sokkal természetesebb, mint az értekező írásoké. S bizonyára ennek a következménye, hogy Kossuth stílusa a szónoklatokban sokkalta tökéletesebb, mint cikkeiben, vagy tanulmányaiban.

Ha Kossuth stílusának vizsgálata közben azt az eljárást követnők, hogy kiszakított mondatok, vagy képek alapján akar-nánk ítéletet mondani, igazán helytelenül cselekednénk. Akkor talán az volna a benyomás, hogy ez a stílus túlságosan díszes s túlon-túl ékes. Hanem aki műveinek olvasásával Kossuth bensejét is megismerte, látni fogja, hogy szavait az igaz lelkesedés, a folytonos reménység szokta áthatni s stílusát is ez teszi oly erősen szenvedélyessé.

Nyelvének azonban egyéb jellemző tulajdonságai is vannak. Ilyen pl. ritka kifejező ereje. Egyetlen jelző segítségével egész találó képet tud festeni. A magyarországi török táborozás harcainak menetelét a bécsi Hofkriesrat — mondja 48. jul. 11.-iki beszédében — *aluszékony* pamlagon intézgette. (Besz. 191.) Máskor, vitatkozás közben így vág vissza ellenfelének: Hont követésnek *nagy* szavára megjegyzem, hogy valamint diktátorságot el nem ismerek, úgy kétszer számot vessen magával, ki valakit ebben az országban diktátorsággal vádolni merészel.

48. jul. 11.-i beszédében így szól egy helyütt:

A kormány, tekintetbe vevén azt, hogy ily izgalmas és lázas korban, mint amilyenben most vagyunk, az elcsábított tömegek, a polgárháború minden szerencsétlen iszonyaiban borítani néhány nagyravágó bűnösnek vétke miatt, oly cselekvés, melyet ha a házáról elháríthatunk, megérdemeltük istennek s az embernek is helyeslését stb. (Besz. 189.)

* Kemény Zsigmond: Klasszicizmus és romanticismus. Koszoru 1864. I. fév.

Mennyivel hatásosabb lett a mondat utolsó része azzal, hogy (mindenkinek helyeslését) körülírja s istennek és embernek helyesléséről beszél. Máskor pedig, amint egész világot akar mondani, ilyen körülírást használ:

Ha ugy tetszik a háznak, intézkedjék felőle, hogy azon iratok mind németül lévén szerkesztve, magyarra és minden nyelvre lefordíttassanak, hogy a háznak egy küldöttsége dolgozzon ki higgadt kedéllyel, de azon rendíthetetlen igazságérzettel, melynek alapján állunk, egy feleletet arra, mely ne csak oda szóljon, hanem szóljon *istenhez és Európához*. (Besz. 320.)

Hogy valami lehetetlen, azt Kossuth ily módon tudja kifejezni: Hanem *hogy búza teremjen tenyerünkön*, hogy táborainkban necsak seregünk, hanem az ellenség előtt is megálló seregünk legyen, arra nézve a felelősséget el nem vállalom. (Besz. 454.)

Igen gyakran azzal igyekszik hallgatóságára hatni, hogy elszámálja, mily kötelességeink vannak az ősök emléke s a jövő nemzedék iránt. A jelennek, múltnak s a jövőnek ilyféle összekapcsolásában igen változatos tud lenni.

Azon szellem most is meg fogja hatni ezen vidéknek népét, miként érzi azon kötelességét, hogy a nemzetnek azon szabadságát, melyet ősei vörökkel szereztek, az ivadéknak meg kell tartani, ha a maradéknak átkát nem akarja magára vonni azon szabadság odaengedéseért, melyet ezer év óta meg tudott védeni a magyar. (Besz. 442.) Letéteményese vagyok egy szent ereklyének, mely az ősök és a velem egykorú nemzedék vérről pecsételt hagyományaiból szállott kezemre, hogy annak az utódok számára rendületlen őre legyek. (Ceglédiekhez intézett besz.) Valaki, mint Deák tévé . . . fellép egy eszmével, mely . . . ellenkezik magával az anyaföld porával, melybe annyi mártír vére vegyül, az intő szózattal, mely az apák sírjából, az esengéssel, mely a gyermekek bölcsőjéből hangzik. (Levél Deák halála alkalmából.)

Szónoki stílusának ama jellemző vonását, a határozottságot nagyon sokszor egyetlen képpel éri el: Csak őszintén fel kell a dolog állásáról világosíttatnia, hogy törvényes parancsa előtt az udvari intrigák cselei *pókháló gyanánt szétfoszoljanak*. (Besz. 98.)

Valamint drámaiságot is mily könnyedén tud nyelvi eszközökkel előidézni. 48. jul. 11.-i beszédének eme mondatában is mily kifejező, drámaiságot okozó két képre találunk: Egyébiránt akárminth alakuljanak is a franciaországi viszonyok, legyen azon férfiúból, kit az isteni gondviselés most ezen nagy és dicső nemzetnek élére állított, egy második Washington, ki *el tudja magától vetni a koronát*, vagy egy második Napóleon, ki a né-

pek szabadságán emelje fel *a véres dicsőség templomát*, annyi bizonyos, hogy Franciaország messze van. (Besz. 197.)

Kossuthnak képei hangulatosak s emellett igen szemléltetők. Hangulatra nézve itthoni beszédeinek trópusa nagy részben ódai szárnyalású.

Az, Uraim, — mondja 1849. jan. 13-i beszédében — meglehet, hogy innen [Debrecenből] máshova is fogunk menni és magunkkal viendjük — mint hajdan a rómaiak vagy trójaiak házi isteneiknek szobrait — keblünkben a hazafiságot és azon elhatározott szándékot, hogy Magyarországot meg kell mentenünk. (Besz. 452.) És a minisztérium semmit sem tartott sürgősebbnek, mint meghallgatni azon bánt, kit *az igazságnak és szabadságnak ostoraként leszállott hatalom* lételének utolsó percében átok gyanánt tölt nyakunkra, hogy megkísértse, vajjon nem lehetne-e a kárhozatos reakció ördögét vissza-idézni. (Besz. 182.)

Hontalanságában mondott beszédeit nem a bizalomnak, hanem a lemondásnak a hangja járja át. A reménytelenség hol elégikus, hol gúnyos hangon fejeződik ki nála. Képei is hol elégikusak, hol pedig szatirikusak. Ezek közül való az itt következő hasonlat is: Az, amit Ausztriának neveznek, egy fikticius hatalom, mely a nagy hatalmi állásnak csak külszínével bír, *fa, mely csak kéregből áll, belül üres.* (I. I. 267.)

Kossuth képeinek szemléltető tulajdonságát is érdekes lesz megfigyelni. Angol körútjában, Londonban tartott beszédének egyik része az 1815.-iki bécsi szerződéssel foglalkozik. Azt fejtegeti, vajjon csakugyan sérthetetlenek-e az 1815.-iki kötések? Vajjon csakugyan igaz-e, hogy ezek ellenére az időtől fogva semmi sem változott? Hogy lehetne akkor megérteni, hogy Guttenberg hazájában nem maradt *egy négyszög-lábnyi tér*, melyen egy szabad sajtó felállítható volna? (I. I. 258.) Jul. 11.-iki beszédének eme mondatában is találunk ilyen eleven, szemléltető képet: Akármely tagokból álljon is össze az új minisztérium . . . ezen politikát Magyarország irányában nem követheti tovább anélkül, hogy Magyarországot ne provokálja arra, hogy a honunkbani pártütést gyámolítgató Ausztriának *lábához dobja a megszegett szövetségét* és másokat, hivebbeket keressen. (Besz. 195.)

Szinte látjuk, hogy ezt a felindulás-szülte mondatot mily taglejtéssel adhatta elő a szónok s egyszersmind az is megjelenik lelki szemünk előtt, mint vetik oda a hitszegő félnek a meg nem tartott szerződést.

Sokszor azonban ép az a törekvés, hogy előadása minél

szemléletesebb, minél mozgalmasabb legyen, képtörést okoz Kossuth stílusában. De ezzel a jelenséggel sűrűbben találkozunk az értekező írásokban, így a hirlapi cikkekben, mint a beszédekben. Ezt a két mondatot is hirlapi cikkeiben mondja:

A nagy részben már begyűjtött aratás áldásai éppen csak most engednek *kebeltágító lélegzetet* venni a *szorongatott szívnek*. (Hirl. cikk. 366.) Az események hatalma jognak s politikának egy-két *bimbaját*. Erdélyben is gyümölcse érelelendi, *miálttal az útközés kövei lesimulandanak*. (Hirl. cikk. 298.)

Kossuth gondolatai numerózus mondatokban fejeződnek ki. Faludinak is — mint Kulcsár Endre írja — annyira numerózusak mondatai, hogy sokszor féltünk kell a rímeléستől. Amitől Faludi olvasása közben tartanunk kell, Kossuthnál olykor el is következik. Ilyen pl. az alábbi eset: Vidos urnak nem arra kell gondjait intézni, hogy a nép menjen az ellenség ellen és üsse, hanem arra, hogy ha elfog valakit, agyon ne üsse. (Besz. 405.) Ez a mondat is oly szabályos, hogy a megfelelő részekben még a szótagszámok is csaknem egyenlők:

[A nádori méltóság] legszebb előnyehez tartozik ama magasztos hivatás, hogy hathatós közbenjárásával a nemzetnek igazságot eszközöljön, hogy örökdjék a törvény szentsége, az ország épsége, a királyi szék díszé s a nemzet jogai felett. (Besz. 98.)

A párhuzamos mondat-szerkesztésre idézem 48. jul. 11-i beszédének eme mondatát:

Amely jogokat kivívtunk magunknak, kivívtuk azokat nekik is; amely szabadságot a népnek megadott a hatalom s az országgyűlés: Horvátország népének is megadta; amely kármentesítést az itteni nemességnek rezolvált Magyarország, a maga erszényének rovására, rezolvált Horvátországnak is. (Besz. 181.)

Ugyanezen beszédéből való ez a hely is; itt pedig úgyszólván két hasonló félre oszlik a körmondat:

Ha egy nép kevesli a szabadságot, mellyel bír s többnek kivívására ragad fegyvert, kétes játékot űz bár, mert az ily fegyvernek két éle van, de ezt legalább meg tudom érteni; ám mikor azt mondja valamely nép: nekem sok a te szabadságod, nekem nem kell, amit adsz, hanem megyek görbülni a régi abszolútizmus járma alá, ezt én felfogni nem tudom.

Kossuthnak nyelvművészetét, stílusának gazdagságát már kortársai is bámulták. Beszédeit s hirlapi cikkeit bizonyára tárgyi okokból is, de mindenesetre nyelvéért is ugyancsak tanulmányozták. Felsőbüki Nagy Pál ismertetésekor már rámutattam, hogy Kossuth nyelvére is mily hatással volt eme jeles előzője-

nek szónoki stílusa. Bellágh Aladár* még Széchenyi és Wesselényi műveiből is idéz Kossuthéival párhuzamos helyeket.

De Kossuthra nemcsak hatottak, hanem Kossuth is hatott. Pázmándy Dénes, Szalay László, Szentkirályi Móric, Kazinczy Gábor s többek beszéde ugyancsak bővítködik a Kossuthtól eredő szólásokban és képekben. Nézzük pl. Pázmándynak eme pár mondatát.

Míg [az ausztriai kormány] a magyar nyelvet tökéletes s általános politikai polcra nem emeli, e nemzet részéről bizodalomra számot nem tarthat. (1843. dec. 5-i beszéd. T. II. 62.) A törvényhatóságok országgyűlésen kívül is sürgették a magyar nyelvnek diplomatikai polcra leendő emeltetését. (Ugyanaz a beszéd.)

Ez a szólás már Kossuthnak 1842.-iki hírlapi cikkeiben is előkerül. Szintúgy a hírlapi cikkek hatására vallanak Szalay Lászlónak itt idézett helyei is:

Találkozik mindég egy-két hiszelékeny, ki a leggyászosabb kicsapongásokat, vagy holmi mesterségesen előidézett galvanikus vonaglásokat az egészséges organizmus mozgalmait gyanánt tekinti. (T. II. 54; v. ö. Kossuth: Hírl. cikk. 185.) A szőnyegen lévő reformkérdésben első szemét látom azon láncnak, mely minket egy nagy életre való egészszé olvasszon. (T. 55; v. ö. Kossuth: Hírl. cikk. 299. l.)

Szentkirályi Móricnak eme helye Kossuthnak 48. márc. 3.-iki beszédéből való: Ha nem emelkedünk az európai politika színvonalának magaslátára . . . , akkor reánk nagyszerű felelősség terhe hármlik. (T. 293.) Míg itt következő mondatában Kossuthnak egy állandóan használt képére bukkanunk:

Amit tudunk t. ház! az abból áll, hogy ha az van felírva a sors könyvében: Magyarország volt, akkor mi az által, hogy a jogfolytonossághoz ragaszkodunk — az igaz — a sors kerekét nem fogjuk megakasztani, de a kötelesség teljesítésének érzetével nyugodtan mondhatjuk el akkor is: uram legyen meg a te akarated; de ha az van felírva a gondviselés ércetablájára: Magyarország lesz, akkor kérдем, van-e jogunk megnehezíteni a gondviselés útját azáltal, hogy alkotmányos jogainkról lemondunk? (T. 295.)

Azt mondja Kazinczy Gábor 1861.-iki felirati beszédében: A leghatalmasabb forradalmár, a »tények logikájá«-nak vaskarja kellett, hogy útjába álljon [a hagyományos bécsi politikának]. (T. II. 150.) A tények logikája is egyik ismert Kossuth-féle szólás.

Csengery Antal azt írja Kossuthról, hogy hasztalan kereszük beszédeiben azokat a mondatokat, amelyek azonnal példa-

* Bellágh Aladár: Kossuth, a szónok és író. Hazánk 1884. II. k. 177.

beszédekké válnak, amelyeket még ma is mindenki idéz. Mindamellettt Szemere Bertalannak egyik beszédét éppen Kossuth szávaival jellemzi. Azt tartja, hogy Szemerének egyik forradalmi beszéde hatalmasan igazolta azt az ismeretes mondást, hogy a tények meztelensége a leghódítóbb ékesenszólás. (Magy. szón. és státusférf. 65.) Ezzel a mondással kezdi Kossuth 1848. jan. 14.-iki s A részek visszacsatolásáról szóló beszédét!

Nagyot hibázna az, aki Kossuthot, a szónokot aszerint igyekeznék megítélni, hogy mennyire felel meg beszédeiben a retorika szabályainak. Egynehány szónoklatára nézve magam is ki-mutattam, hogy logikája valóban a szenvedély logikája.* S arra is utaltam, hogy akárhányszor a megokolás sem olyan, mint mikor a szónok nyugodt viszonyok között pontos készüllet után lép a szószékre. Kossuthnak nemcsak egy beszédére illik, amit 1848. szept. 4.-én ön maga hangoztat. Azt mondja ugyanis: Ne méltóztassanak várni, hogy valami hosszas, motivált előadást tegyek, csak egyszerűen és röviden kívánok szólni azon hitben, hogy a tisztelt képviselőház *előadásomnak motívumait a körülményekben talállandja.* (Besz. 310.)

De mint igyekeztem kifejteni: bár logikája a szenvedély logikája s okadatolása a körülményekkel való okadatolás, Kossuthnak mégis oly nagy a szónoki rátermettsége s annyi a szónoki jelessége, hogy pontosabb vizsgálat után ma is meg-értjük, miért hatottak beszédei oly páratlan módon.

* Beöthy Zsolt: A magyar irod. kis tükre II. kiad. 163.

